

Naar een publieksgericht archiefbestel

Kenmerken, doelbereik, consequenties

Hoofdrapport

Koos van Dijken
Natasha Stroeker

Zoetermeer, november 2003

Economisch onderzoek
voor de publieke sector

tel. 079 343 01 80
Italiëlaan 33 fax 079 343 01 81
Postbus 7001 website www.IOO.nl
2701 AA Zoetermeer e-mail info@IOO.nl

Voorwoord

Reeds enkele jaren is duidelijk dat de archiefsector meer publieksgericht zou moeten worden. De afgelopen jaren is hiervoor door het ministerie van OCenW een aantal projecten gestart: het project Fusieproces, het project Herziening Archiefbestel en het project Interactief Archief. In het kader van laatstgenoemd project kreeg DIVA de opdracht om een onderzoek te laten uitvoeren naar de inhoud van het begrip toegankelijkheid en de daarbij toe te passen kwaliteitsnormen. Dit onderzoek moest aansluiten bij de reeds door DIVA in gang gezette ontwikkeling op het gebied van kwaliteitszorg. Dit resulteerde eind 2002 in het verzoek aan onderzoeksbureau IOO bv om een kwaliteitsonderzoek uit te voeren en te begeleiden. De kernbegrippen in het kwaliteitsonderzoek zijn publiekstoegankelijkheid, kwaliteitsstandaarden en de financiële en organisatorische consequenties van een publieksgericht archiefbestel.

Dit rapport bevat de belangrijkste aandachtspunten, conclusies en aanbevelingen voor de archiefsector. In het achtergrondrapport worden alle gegevens in meer detail besproken.

Het kwaliteitsonderzoek was onmogelijk geweest zonder de inspanningen en bijdragen van vele personen en instellingen. Allereerst willen wij de medewerkers van DIVA noemen en in het bijzonder Richard Hermans, Frans Hoving en Fred Schot. Zij hebben onvermoeibaar gegevens aangeleverd, vragen van de onderzoekers beantwoord en conceptrapportages van commentaar voorzien. Vervolgens hebben vele gesprekspartners van verschillende archiefinstellingen, van groot tot klein, van Rijksarchief tot witte vlek, tijd vrijgemaakt voor de onderzoekers. Vele vertegenwoordigers uit het archiefveld hebben deelgenomen aan interviews, workshops, een conferentie en GroupSystems-sessies. De grote inzet, betrokkenheid en expertise van de deelnemers was onmisbaar voor de onderzoekers.

Daarnaast zijn de onderzoekers dank verschuldigd aan de leden van de begeleidingsgroep. De begeleidingsgroep bestond uit: Carin Reinders (voorzitter), Rob Alkemade (Unie van Waterschappen), Paula Colenbrander (OCenW, DCE), Richard Hermans (DIVA), Jan de Jong (OCenW, DCE), Lydia Jongmans (VNG), Rianne Lannoye (VNG), Marianne Loef (IPO), Harrie-Jan Metselaars (RAD) en Christine Swankhuisen (Tabula Rasa). De bereidheid van de leden van de begeleidingscommissie om, vaak met een zeer korte voorbereidingstijd, kritische sparringpartner te zijn van de onderzoekers is het onderzoek ten goede gekomen. Tot slot bedanken wij Jessica Baars, Zosja Berdowski en Peter-Henk Eshuis van IOO bv voor hun bijdrage aan de totstandkoming van dit rapport.

De auteurs

Samenvatting

Inleiding

De grote en toenemende interesse voor historische informatie en het feit dat de archiefsector daar nog onvoldoende op inspelt, vraagt om een publieksgericht archiefbestel. Een publieksgericht archiefbestel benut de potentie en kan bijdragen aan een hogere naamsbekendheid, een sterker imago en een betere benutting van het publieke kapitaal van de archiefinstellingen.

Het kwaliteitsonderzoek van DIVA is het vervolg op de archiefbrief Interactief Archief en het project Herziening van het Archiefbestel, waarvan de uitkomsten staan verwoord in *Archieven in de Etalage*.² In het kwaliteitsonderzoek staan drie begrippen centraal, namelijk *publiekstoegankelijkheid*, *kwaliteitsstandaarden* en *financiële en organisatorische consequenties* van een publieksgericht archiefbestel. Door middel van deskresearch, interviews met vele betrokkenen in de archiefsector, diverse marktonderzoeken, groepsdiscussies met archivariissen en diverse toetsingen van de bevindingen in het archiefveld is antwoord gegeven op de onderzoeksvragen.

Uitdagingen

De archiefsector staat voor een aantal belangrijke uitdagingen. Deze zijn:

- het benutten van de *potentie*: deze potentie ligt met name in de belangstelling voor historische informatie samenhangend met de eigen woonomgeving, de opkomst van internet en de unieke collectie van de archiefsector;
- het aanboren van *nieuwe doelgroepen*: hierbij spelen 'belevissen' en 'gemak' een centrale rol;
- het leveren van *gegarandeerde kwaliteit*: dit kan gerealiseerd worden doordat steeds meer archiefinstellingen gaan werken met de kwaliteitsinstrumenten van DIVA, het Handvest dienstverlening en de Kwaliteitsmonitor;
- *samenwerken* met en *leren van* andere culturele sectoren: hierbij gaat het om samenwerking met andere archiefinstellingen, maar ook om samenwerking met andere culturele sectoren;
- het verbeteren van de *naamsbekendheid* en het *imago* van de archiefsector: door in te haken op de vraag naar belevissen en door mee te gaan in de digitaliseringstrend, waardoor informatie snel en continu beschikbaar is, kan het imago van de archiefsector positief beïnvloed worden;

¹ Beleidsbrief *Interactief Archief van staatssecretaris van OCenW*, F. van der Ploeg, 14 maart 2002.

² OCenW, *Archieven in de Etalage, herziening van het archiefbestel*, projectleider F.G. van Diepen-Oost, maart 2000, blz. 17.

- ontwikkelen van *nieuwe producten en diensten*: hierbij gaat het met name om producten en diensten die via internet, bijvoorbeeld in de vorm van belevenissen, digitaal kunnen worden aangeboden, en om producten en diensten op het gebied van cultuurtoerisme en cultuureducatie.

Wat moet gebeuren

De potentie is aanwezig (+125%), nieuwe en andere doelgroepen kunnen aangeboord worden en archiefinstellingen kunnen op nieuwe informatiebehoefte inspelen. Vele instellingen zetten reeds de eerste stappen om in te spelen op deze kansen. Het is wenselijk om de komende jaren grotere stappen te zetten, de klantgerichte instelling te verankeren en om de ontwikkeling naar publieksgerichte archiefinstellingen onomkeerbaar te maken. Op dit moment maken miljoenen mensen zich nieuwe zoekstrategieën via internet eigen om te voorzien in hun informatiebehoefte. Archiefinstellingen hebben een historisch unieke kans om in te spelen op het zoekproces naar nieuwe zoekstrategieën. Ook de informatie in archieven moet opgenomen worden in de hits op algemene informatievragen en archiefinstellingen moeten deel gaan uitmaken van de favorieten. Immers ook archiefinstellingen en archieven kunnen antwoorden geven op een deel van deze informatiebehoefte. Tot op heden maken gebruikers onvoldoende gebruik van de mogelijkheden. De informatierijkdom in archieven is onbekend, het informatieaanbod is niet laagdrempelig en het aanbod sluit onvoldoende aan bij (een deel van) de vraag.

Om de potentie en de 'window of opportunity' te benutten, moeten een aantal coördinerende afspraken gemaakt worden en dienen impulsen versterkt te worden. Die rol kan toebedeeld worden aan een landelijke taskforce met een aantal stakeholders. De taskforce kan ervoor zorgen dat de neuzen dezelfde kant op blijven wijzen, dat tempo behouden blijft, dat de realisatie van een publieksgericht archiefbestel stevig verankerd wordt en dat stapsgewijs toegewerkt wordt naar een publieksgericht archiefbestel met de volgende kenmerken:

- volledige virtuele ontsluiting en toegankelijkheid van de collectie;
- gedeeltelijke virtuele toegankelijkheid van de primaire bronnen;
- virtuele eliminatie van de witte vlekken waardoor gebruikers en bezoekers toegang hebben tot de hele Nederlandse collectie;
- één (virtuele) Historische Collectie Nederland;
- leveren van gegarandeerde kwaliteit;
- professionele en klantgerichte cultuureducatie en cultuurtoerisme.

Huidige financiële middelen

De huidige middelen van de openbare archiefinstellingen (n=115) zijn € 120 miljoen en 1.370 fte. Worden de geraamde middelen van de witte vlekken (n=193, € 3 miljoen), de categorale archieven (€ 26 miljoen) en de audiovisuele archieven (€ 17 miljoen) toegevoegd, dan gaat er in het archiefbestel momenteel € 166 miljoen om en bestaat de capaciteit uit 1.940 fte.

De impuls in de komende Cultuurplanperiode

In de komende periode is het streven erop gericht om een stevige verankering te realiseren van de uitgangspunten van een publieksgericht archiefbestel bij bestuurders en overige stakeholders en om een aantal wezenlijke onderdelen van het publieksgerichte archiefbestel te realiseren. Uiteindelijk zal dit moeten leiden tot de volledige implementatie van dit publieksgerichte archiefbestel.

Om de 'window of opportunity' te benutten en om een onomkeerbaar proces op weg naar een publieksgericht archiefbestel in gang te zetten, is tempo en focus nodig. Door middel van een initiërend, stimulerend en coördinerend initiatief in de komende cultuurplanperiode is dat mogelijk. De stakeholders kunnen hiervoor een taskforce instellen die een aantal belangrijke stappen gaat zetten om te komen tot een publieksgericht archiefbestel en nieuwe kwaliteitsstandaarden. Dit legt de basis voor investeringen in de toekomst van Rijk en lagere overheden die het mogelijk maken om de volledige potentie van nieuwe doelgroepen en gebruikers van archieven te benutten.

De benodigde middelen in de periode 2005 – 2008 worden geraamd op 900.000 euro. Daarnaast is het wenselijk dat de verdergaande implementatie van landelijke thematische projecten (TOP en Woonomgeving) niet stagneert.

Tevens is het wenselijk dat de provincies hun initiatieven om te komen tot een publieksgericht archiefbestel voortzetten. In een aantal provincies hebben deze maatregelen geleid tot substantiële verbeteringen voor de historische archieven in gemeenten en provincies.

Een publieksgericht archiefbestel: drie groeimodellen

Het ideaal van een volledig publieksgericht archiefbestel kan bereikt worden via drie groeimodellen of combinaties daarvan. Het eerste model betreft een publieksgericht archiefbestel binnen de bestaande structuur, het tweede model betreft een publieksgericht archiefbestel waarbij sprake is van een verdergaande samenwerking tussen archiefinstellingen en het derde model betreft een virtueel publieksgericht archiefbestel.

Het realiseren van een stijging van het totale jaarbereik van een publieksgericht archiefbestel met 125% tot 1,3 miljoen Nederlanders, brengt de volgende kostenstijgingen en -dalingen met zich mee:

- de totale exploitatiekosten stijgen met 43% - 55%;
- de kosten per inwoner stijgen met 41% - 74%;
- de kosten per bezoeker dalen met 22% - 35%.

Tabel S1 De kenmerken van drie groeimodellen voor een volledig publieksgericht archiefbestel: openbare instellingen, witte vlekken, categorale en audiovisuele archiefinstellingen

Openbare archiefinstellingen	Status quo-model	Samenwerkingsmodel	Virtueel model
Huidige budget (x € mln.)	166	166	166
Kosten per inwoner (€)	10	10	10
Kosten per bezoeker (€)	60	60	60
Additionele middelen (x € mln.)	92	81	71
Additionele kosten per inwoner (x€)	+ 9	+ 5	+ 4
Additionele kosten per bezoeker (x €)	-/- 15	-/- 21	-/- 23
Toename publieksbereik	+ 125%	+ 125%	+ 125%

Rolverdeling

Om via zelfregulering in redelijk tempo te komen tot een publieksgericht archiefbestel is een aantal stappen van diverse stakeholders vereist. Hieronder volgen de verschillende partijen die een rol van belang spelen binnen de archiefsector en hun taken. Allereerst is het voor het bereiken van een publieksgericht archiefbestel van belang dat het Rijk, de provincie, de gemeenten en de waterschappen onderstrepen dat dit absoluut noodzakelijk is. Vervolgens is het wenselijk om een taskforce in te stellen die de komende vier jaar als expliciete taak heeft om de sleutelementen van het gedefinieerde publieksgerichte archiefbestel te implementeren.

Taken van het Rijk:

- het stimuleren en faciliteren van een publieksgericht archiefbestel en het bedienen van meer en nieuwe doelgroepen;
- het beschikbaar stellen van extra stimuleringsmiddelen bij de bestaande fondsen;
- initiatief nemen tot oprichting van de taskforce;
- het stimuleren van de samenwerking tussen de erfgoedkoepels en gezamenlijke productontwikkeling;
- het maken van resultaatafspraken met de archiefinstellingen volgens de kenmerken van de nieuwe publieksgerichte kwaliteitsstandaarden;
- in allerlei gremia aandacht vragen voor de balans tussen enerzijds bescherming en anderzijds de wenselijkheid van een laagdrempelige publieksgerichte toegang tot (recente) historische informatie.

Taken van de provincies:

- voortzetten of initiëren van stimuleringsmaatregelen om tot publieksgerichte, krachtige archiefinstellingen te komen;
- het spelen van een stimulerende, coördinerende en zelfs regisserende rol van de provincie; bij kleinere gemeenten en archiefin-

- stellingen moet meer gebruik worden gemaakt van de diensten en deskundigheid van de RHC's en andere grote instellingen;
- archiefinstellingen stimuleren om meer gebruik te maken van de middelen die 'Erfgoed bereikbaar' beschikbaar stelt;
 - de provinciale archiefinspecteurs kunnen met behulp van de nieuwe kwaliteitsstandaarden voor een publieksgericht archiefbestel het begrip 'toegankelijke staat van de archiefbescheiden' een eigentijdse inhoud geven en dit vastleggen in een Provinciaal Handvest;
 - ervoor zorgen dat er in de komende Cultuurplanperiode een Provinciaal Platform komt dat landelijke ontwikkelingen vertaalt naar de provincie.

Taken van de gemeenten en waterschappen:

- het is wenselijk dat de VNG en UvW hun leden stimuleren om de nieuwe kwaliteitsstandaarden op te nemen in de prestatieafspraken en de kwaliteitshandvesten die zij afspreken met de archiefinstellingen;
- het is wenselijk dat de gemeentebestuurders zelf een keuze maken hoe voor hun gemeente te komen tot een publieksgericht archiefbestel;
- het is wenselijk dat de gemeenten zelf zorgen voor de profilering en promotie van hun archief.

Taken van archiefinstellingen:

- besef van de 'window of opportunity' om het publieksbereik te vergroten en het benutten hiervan;
- het management van de archiefinstellingen dient de noodzaak van de nieuwe kwaliteitsstandaard voor de fysieke en virtuele toegankelijkheid van zijn collectie te omarmen en actief uit te dragen;
- wezenlijk deel van de bedrijfsvoering van een archiefinstelling moeten zijn: marketing, pr, communicatie, monitoring en klantenonderzoek;
- archiefinstellingen moeten onderling intensiever samenwerken bij fysieke publieksactiviteiten en dit uitbreiden tot andere erfgoedinstellingen en sociaal-maatschappelijke organisaties.

Taken van DIVA:

- uitvoering en aansturing van de taskforce, die ervoor moet zorgen dat het publieksgerichte archiefbestel in 2008 onomkeerbaar is;
- samenwerken met de vereniging DEN op het gebied van de kwaliteitsontwikkeling op digitaal gebied;
- ervoor zorgen dat de Historische Collectie Nederland een begrip wordt en zorgen voor een voorlichtingscampagne en collectieve promotie;
- meer promotie van het archiefwezen en alle mooie (digitale) initiatieven, ook in de buitenwereld (cultuurafdelingen van gemeenten, provincies, afdelingen voorlichting van waterschappen etc.).

Inhoud

Voorwoord	1
Samenvatting	2
1 Inleiding	9
1.1 Aanleiding onderzoek	9
1.2 Waarom een publieksgericht archiefbestel?	10
1.3 Stappen in het kwaliteitsonderzoek	10
1.4 Reikwijdte van het onderzoek	10
1.5 Leeswijzer	11
2 Kenmerken van het huidige archiefbestel	12
2.1 Inleiding	12
2.2 Aard van de historische archieven	12
2.3 Openbare archiefinstellingen naar grootte	18
2.4 De taken van openbare archiefinstellingen	21
2.5 Ontwikkelingen en initiatieven	24
2.6 De huidige bezoekers	27
3 Uitdagingen voor het archiefbestel	32
3.1 Inleiding	32
3.2 De belangrijkste trends	32
3.3 Verbeteren van naamsbekendheid en imago	34
3.4 De potentie benutten	35
3.5 Het aanboren van nieuwe doelgroepen	35
3.6 Gegarandeerde kwaliteit leveren	36
3.7 Samenwerken met en leren van andere culturele sectoren	36
3.8 Ontwikkelen van nieuwe producten en diensten	37
4 Wat willen we bereiken?	39
4.1 Inleiding	39
4.2 Nieuwe, andere doelgroepen aanboren	39
4.3 Het maximaliseren van de potentie van een publieksgericht archiefbestel	43

5	Wat is daarvoor nodig?	45
5.1	Inleiding	45
5.2	Specificaties van een publieksgericht archiefbestel	45
5.3	Kwaliteitsstandaarden	47
5.4	Organisatorische vereisten	48
5.5	Inspireren, stimuleren en coördineren (taskforce)	50
5.6	Benodigde financiële middelen voor het ideaal van een volledig publieksgericht archiefbestel	53
6	Aanbevelingen	65
6.1	Inleiding	65
6.2	Het Rijk	66
6.3	De provincies	66
6.4	De gemeenten en waterschappen	67
6.5	Archiefinstellingen	68
	Bijlage: deelnemers kwaliteitsonderzoek	69

1 Inleiding

1.1 Aanleiding onderzoek

Het kwaliteitsonderzoek van DIVA, waarvoor zij IOO opdracht verleende, is het logische vervolg op de archiefbrief Interactief Archief en het project Herziening van het Archiefbestel, waarvan de uitkomsten staan verwoord in Archieven in de Etalage.⁴ Doelstellingen van het project Herziening van het Archiefbestel waren:

- een beeld krijgen van de consequenties van de fusies van rijksarchieven en gemeentearchieven voor het totale archiefbestel (project Fusieproces);
- het bevorderen van discussie en overleg over een meer publieksgericht archiefbestel.

Uiteindelijk zal dit moeten leiden tot betere toegankelijkheid van archieven. In de archiefbrief Interactief Archief gaf de toenmalige staatssecretaris van OCenW, Rick van der Ploeg, de opdracht aan DIVA om een onderzoek te laten uitvoeren naar de inhoud van het begrip toegankelijkheid en de daarbij toe te passen kwaliteitsnormen. Dit onderzoek moest aansluiten bij de reeds door DIVA in gang gezette ontwikkeling op het gebied van kwaliteitszorg.

Op basis van het Convenant Archieven, waarbij de partners OCenW, Inter Provinciaal Overleg, Vereniging Nederlandse Gemeenten en Unie van Waterschappen zijn, is een begeleidingscommissie gevormd voor het zogenaamde kwaliteitsonderzoek. De commissie heeft een onafhankelijke voorzitter en bestaat uit vertegenwoordigers van OCenW, IPO, VNG, UvW, RAD en DIVA.

In het kwaliteitsonderzoek staan de volgende drie vragen centraal:

- *publiekstoegankelijkheid*: wat betekent de toegankelijkheid van archieven zoals beschreven in de brief Interactief Archief voor het archiefwezen?
- *kwaliteitsstandaarden*: welke kwaliteitsstandaard(en) moet(en) worden gehanteerd voor de publieke dienstverlening aan het publiek en hoe kan het beste met deze standaard(en) worden omgegaan?
- *financiële en organisatorische consequenties van een publieksgericht archiefbestel*: welke kosten zijn gemoeid met het bereiken van een dergelijke kwaliteitsstandaard?⁵

Een belangrijke vraag die voorafgaat aan het kwaliteitsonderzoek betreft de vraag waarom het archiefbestel publieksgericht moet worden. In de volgende paragraaf zal aandacht besteed worden aan het beantwoorden van deze basale vraag.

Aanleiding onderzoek: archiefbrief Interactief Archief

Toegankelijkheid en kwaliteitsnormen

Convenant Archieven: OCenW, IPO, VNG en UvW

Centraal: publiekstoegankelijkheid, kwaliteitsstandaarden en financiële en organisatorische consequenties

Waarom een publieksgericht archiefbestel?

³ Beleidsbrief Interactief Archief van staatssecretaris van OCenW, F. van der Ploeg, 14 maart 2002.

⁴ OCenW, Archieven in de Etalage, herziening van het archiefbestel, projectleider F.G. van Diepen-Oost, maart 2000, blz. 17.

⁵ www.divakoepel.nl

1.2 Waarom een publieksgericht archiefbestel?

Uit vele bronnen⁶ blijkt dat er een redelijk grote en toenemende interesse bestaat voor historische informatie. Op het moment is de zichtbaarheid van de archieven binnen het historische aanbod in het algemeen en het erfgoedaanbod in het bijzonder onvoldoende. De naamsbekendheid is gering, het bereik is beperkt en het imago is zwak. Daardoor wordt het publieke kapitaal van de archiefinstellingen onvoldoende benut en wordt de potentie onvolledig benut.

1.3 Stappen in het kwaliteitsonderzoek

Om antwoord te geven op de vragen die centraal staan in het kwaliteitsonderzoek zijn de volgende stappen gezet:

- deskresearch en (financiële) analyse van de archiefsector;
- gesprekken en interviews met vele betrokkenen in en om het archiefveld;
- diverse marktonderzoeken onder bezoekers/gebruikers, virtuele bezoekers, niet-gebruikers en potentiële (virtuele) gebruikers;
- toetsingen van bevindingen in het archiefveld (drie workshops, een presentatie voor het Convent van rijksarchivarissen en een conferentie);
- drie GroupSystems-bijeenkomsten met vertegenwoordigers van kleine, middelgrote en grote archiefinstellingen.

Op deze wijze is de hele archiefsector op intensieve wijze bij het kwaliteitsonderzoek betrokken (zie bijlage). Door het hele archiefveld bij de verschillende stappen in het kwaliteitsonderzoek te betrekken, zijn de bevindingen voortdurend getoetst en is getracht draagvlak te creëren voor de uitkomsten van het kwaliteitsonderzoek.

Hele archiefsector erbij betrekken om draagvlak te vergroten

1.4 Reikwijdte van het onderzoek

In het kwaliteitsonderzoek staat centraal op welke wijze het publieksbereik van archiefinstellingen kan worden vergroot en op welke wijze en in welke mate geheel nieuwe doelgroepen bereikt kunnen worden. Nieuwe en aangescherpte kwaliteitsstandaarden kunnen inbed worden in de ambitie om veel meer publiek te bereiken en om nieuwe doelgroepen te bereiken.

Dit betekent dat het kwaliteitsonderzoek niet diepgaand ingaat op vraagstukken van beheer en behoud, op de achterstanden in beheer en behoud, op het vraagstuk van het verwerven en het overnemen van (digitale) archieven, op de discussie rond het recordscontinuüm, en op de stelsel discussie. Tevens gaat dit rapport niet over de moderne (dynamische) archieven en ook niet over de inspectie.

⁶ *Digitaal Genootschap van het Verleden, Informatie Management Nederland (IMN), in opdracht van DIVA, 2003; Jos de Haan, Het gedeelde erfgoed; een onderzoek naar veranderingen in de cultuurhistorische belangstelling sinds het einde van de jaren zeventig, Den Haag (SCP), maart 1997; Beleidsbrief Interactief Archief van staatssecretaris van OCenW, F. van der Ploeg, 14 maart 2002.*

1.5 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 komen de kenmerken van het huidige archiefbestel aan de orde. Hierbij wordt ingegaan op de aard van de archiefinstellingen, op de indeling van de openbare archiefinstellingen en witte vlekken naar grootte, op de taken van de openbare archiefinstellingen, op ontwikkelingen en initiatieven binnen de archiefsector en op de huidige bezoekers van archiefinstellingen.

In hoofdstuk 3 worden de belangrijkste relevante trends gepresenteerd. Op basis van deze trends worden de uitdagingen voor de archiefsector geschetst in de paragrafen 3.3 t/m 3.8. Hoofdstuk 4 brengt in kaart wat de archiefsector wil bereiken. Hierbij wordt ingegaan op nieuwe doelgroepen (paragraaf 4.2) en de potentie van een publieksgericht archiefbestel (paragraaf 4.3).

Hoofdstuk 5 licht toe wat er voor nodig is om dit alles te bereiken. De specificaties van een publieksgericht archiefbestel, de nieuwe kwaliteitsstandaarden en de organisatorische benodigdheden worden beschreven in de paragrafen 5.2, 5.3 en 5.4. Om het publieksgerichte archiefbestel met tempo en focus te realiseren, moeten de komende Cultuurplanperiode een aantal initiërende, stimulerende en coördinerende stappen gezet worden (par. 5.5). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een raming van de structurele exploitatiekosten als het ideaal van een publieksgericht archiefbestel is bereikt en als alle archiefbeheerende instellingen volgens de nieuwe kwaliteitsstandaarden werken.

Het afsluitende hoofdstuk 6 bevat de belangrijkste aanbevelingen.

In het afzonderlijke achtergrondrapport wordt meer uitvoerig ingegaan op alle onderzoeksbevindingen.

2 Kenmerken van het huidige archiefbestel

2.1 Inleiding

Er zijn vele soorten archiefinstellingen en de archiefsector is volop in beweging. Gemeente- en waterschapssecretarieën brengen, veelal in samenwerking met andere overheden, hun oud-archief onder in aparte archiefdiensten. Rijksarchieven fuseren met gemeentearchieven. Archiefinstellingen integreren met andere erfgoedinstellingen. De archiefsector wordt gekenmerkt door een grote mate van differentiatie. Er zijn tussen de archiefinstellingen zeer grote verschillen in de omvang van de archieftaken die verricht worden, de beschikbare middelen en de kwaliteit van de dienstverlening (paragraaf 2.2). Om desalniettemin een totaalbeeld te vormen van de huidige omvang van de archiefsector in Nederland worden alle openbare archiefinstellingen gerubriceerd naar grootteklasse van hun exploitatiebudget. Dit geeft de meest homogene indeling van alle archiefinstellingen (paragraaf 2.3).

De beschikbare middelen hebben de archiefinstellingen nodig voor hun hoofdtaken: behoud, (digitaal) bewerken en ontsluiten, fysieke publieksgerichte activiteiten, digitale publieksgerichte activiteiten en overige activiteiten (paragraaf 2.4). De huidige inzet van middelen wordt in hoofdstuk 5 vergeleken met de inzet van middelen die hoort bij een publieksgericht archiefbestel. Bij het definiëren van een publieksgericht archiefbestel kan aangesloten worden bij de bestaande ontwikkelingen en initiatieven (paragraaf 2.5).

Ten slotte wordt ingegaan op de kenmerken van de huidige bezoekers van archiefinstellingen (paragraaf 2.6). De kenmerken van de huidige bezoekers en gebruikers van de archiefinstellingen worden in hoofdstuk 4 vergeleken met de potentiële nieuwe bezoekers en gebruikers van archieven.

2.2 Aard van de historische archieven

Er zijn vele soorten archiefinstellingen met zeer verschillende taken en zeer verschillende soorten archivalia. De archiefinstellingen kunnen dan ook gerubriceerd worden naar velerlei gezichtspunten:

- de aard van de archivalia die aanwezig zijn (documenten, kranten, tijdschriften, film, foto's, prenten, kaarten, tekeningen, charters, microfiches, geluidsopnamen van overheidsdiensten, kerken, politieke partijen, verenigingen, vakorganisaties, bedrijven, organisaties, notarissen, particulieren, et cetera);
- de thematische specialisatie in de aard van de archivalia (administratieve gegevens van overheden, politieke partijen, sociale geschiedenis, architectuur, theater, vrouwenbeweging, film- en geluidsopnamen, et cetera);
- de regelgeving die van toepassing is: archiefwet (rijksarchieven, gemeentearchieven en waterschapsarchieven) of andere vormen van regelgeving;
- de mate van openbaarheid van de archivalia;
- de instantie of het orgaan die / dat (politiek) verantwoordelijk is voor de goede ordening en de toegankelijke staat van de archivalia;

Veel verschillende archiefinstellingen

- de wijze van bekostiging van de archiefinstellingen;
- de organisatorische vormgeving en inbedding;
- de grootte van de archiefinstellingen.

De onderscheiden groepen archiefinstellingen, bestaande uit openbare archiefinstellingen, categorale en audiovisuele archieven en witte vlekken, worden hieronder kort beschreven.

De rijksarchieven en de Regionaal Historische Centra

De Rijksarchiefdienst bestaat uit het Nationaal Archief met een vestiging in Den Haag en uit de rijksarchieven met een vestiging in elke provinciehoofdstad (Rijksarchief en/of RHC). In de rijksarchieven worden de archieven bewaard van de centrale rijksoverheid, van de rijksinstellingen die in de provincies zijn gevestigd en van de provinciale besturen. De provincies hebben geen eigen archiefbewaarplaatsen. Hun archieven bevinden zich in de rijksarchieven. De Archiefwet regelt dat de archivalia in een goed geordende en toegankelijke staat beheerd worden. De archieven zijn openbaar en kosteloos te raadplegen. De rijksarchieven staan onder de bestuurlijke verantwoordelijkheid (in de archiefwet wordt gesproken van 'zorg') van de staatssecretaris voor Cultuur.

Het Nationaal Archief, vóór 4 juni 2002 Algemeen Rijksarchief geheten, fungeert als algemene rijksarchiefbewaarplaats. Tevens is het Nationaal Archief het rijksarchief in Zuid-Holland. Niet alleen overheidsarchieven, ook archieven van instellingen en particulieren met een (inter)nationale betekenis hebben er een plaats.

De archieven van gemeenten

Gemeentearchieven beheren, bewaren en stellen onder andere het volgende ter beschikking: geschreven documenten van de gemeente, kerken, politieke partijen, verenigingen, vakorganisaties en bidprentjes, kaarten, tekeningen, foto's, filmmateriaal en geluidsbanden. Daarnaast worden veelal oude (plaatselijke) kranten en tijdschriften bewaard. In het gemeentearchief worden alle belangrijke archieven van de gemeentelijke overheid bewaard, maar ook die van notarissen, particulieren, kerken, bedrijven en overige instellingen. In beginsel bevat het archief alle documenten die cultureel, juridisch of administratief van belang zijn. Voor het verkrijgen en in goede staat bewaren van de archivalia heeft het gemeentearchief een inspectiefunctie. Daarnaast bevordert het gemeentearchief het gebruik van het behaalde materiaal, bijvoorbeeld door educatieve activiteiten.

Iedere gemeente heeft op enigerlei wijze een eigen archiefbewaarplaats onder bestuurlijke verantwoordelijkheid van het college van B&W. De oud-archieven van gemeenten kunnen beheerd worden door de secretarie (tabel 2.2), door een zelfstandige dienst of kunnen ondergebracht zijn bij een RHC, bij het archief van een andere gemeente of bij een streekarchief (zie tabel 2.3).

Streekarchieven

In totaal zijn er 30 streekarchieven in Nederland⁷, 17 streekarchiefdiensten en 13 streekarchivariaten. Streekarchieven zijn centrale archiefbewaarplaatsen voor de gemeenten en waterschappen in een bepaalde regio; gemeenten en waterschappen kunnen hun archiefdiensten samenbundelen in de vorm van een streekarchief. Zo vormen bijvoorbeeld de gemeenten Loppersum, Eemsmond, Delfzijl en Appingedam sinds 1 januari 2000 samen het Streekarchief Noord Oost Groningen.⁸ Het Regionaal Archief Rivierenland bedient de inwoners van de gemeenten Buren, Culemborg, Kesteren, Echteld en Tiel.

Dertig streekarchieven

Waterschapsarchieven

In de waterschapsarchieven berusten de archieven van de waterschapsbesturen. Ieder waterschap heeft een eigen archiefbewaarplaats onder bestuurlijke verantwoordelijkheid van het waterschapsbestuur. Waterschappen zijn vaak aangesloten bij streekarchieven of regionale archiefdiensten.

De publieksfunctie van waterschappen is beperkter dan bij de andere overheidsarchieven. Toch bezitten de waterschapsarchieven een grote waarde voor het Nederlands cultureel erfgoed en verdienen ze een groter publieksbereik. Speciale aandacht vraagt de ontwikkeling van schaalvergroting en fusies van waterschappen, waarbij een besluit genomen moet worden over de bewaarplaats van archieven van de fusiepartners met alle voor- en nadelen van dien. Goed overleg met andere archiefdiensten uit de regio is essentieel. Duidelijk is dat waterschapsarchieven meer waarde hebben in combinatie met andere archieven.⁹

Categorale archieven

Naast de openbare archiefbewaarplaatsen zijn de categorale archiefinstellingen een belangrijk deel van het archiefbestel. Van de categorale archieven is geen goed en duidelijk overzicht voorhanden. In de Almanak van het Nederlands Archiefwezen van 2000 staan 58 Nederlandse instellingen vermeld die behoren tot de overige archiefbeherende instellingen of documentatiecentra, waaronder categorale instellingen.

Minstens 58 categorale archiefinstellingen

Categorale archieven zijn zeer divers, aangezien zij sterk variëren qua onderwerp, omvang en aard van de archivalia. Zij richten zich meestal op een bepaald onderwerp of thema, of zijn verbonden aan een bepaalde instelling, bijvoorbeeld een museum (Rijksmuseum Amsterdam). Voorbeelden van categorale archieven zijn: het documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, het Koninklijk Instituut voor de Tropen, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Theater Instituut Nederland (TIN) et cetera.

Grote diversiteit inhoud archivalia

⁷ CBS, 2000, *Statline*.

⁸ *Streekarchief Noord Oost Groningen, Jaarverslag 2000*.

⁹ F.G. van Diepen-Oost, *Archieven in de Etalage, ministerie van OCenW, maart 2000, blz. 36, 37*.

Bij categorale instellingen vormt het archief vaak een klein deel van het totale takenpakket. De categorale archieven hebben in het publieksgericht archiefbestel van de toekomst een voorsprong. Zij zijn en werken reeds sterk publieksgericht, gezien hun aard, takenpakket en de opdrachten van hun financiers.

Archiefbeheer naast andere taken en klantgerichtheid categorale archieven groot

Audiovisuele archieven

Op basis van de gegevens in de Almanak van het Nederlands Archiefwezen 2000 kunnen we stellen dat er minimaal achttien audiovisuele archieven zijn in Nederland. Echter niet alleen de audiovisuele archieven beheren audiovisueel materiaal, ook de overige archieven zoals bijvoorbeeld gemeente- en streekarchieven, beschikken over film- en geluidsfragmenten. Onder de audiovisuele archiefinstellingen bevinden zich twee nationale instellingen: het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid en het Filmmuseum. Daarnaast is de collectie verspreid over zeven regionale audiovisuele archieven, en over ruim 550 overige instellingen, waaronder de eerdergenoemde gemeente- en streekarchieven, maar ook particulieren. In totaal bezitten al deze instellingen meer dan 830.000 uur aan films, videobanden en geluidsdragers en is met het beheer een bedrag van ruim 168 miljoen euro gemoeid.¹⁰

18 gespecialiseerde audiovisuele archieven

Tabel 2.1 laat de totale omvang van het huidige archiefbestel zien in termen van aantal archiefinstellingen, exploitatiebudgetten en aantal fte's.

Tabel 2.1 Totaaloverzicht van het huidige archiefbestel (excl. kerkarchieven, bedrijfsarchieven en andere (particuliere) archieven)

Type archiefinstellingen	Aantal	Budget (x €1.000)	FTE's
Openbare archiefinstellingen	115	119.563	1.369
Witte vlekken gemeenten en waterschappen	193	3.059	73
Categorale archieven (raming)	58	26.000	300
Audiovisuele archieven (raming)	18	17.000	200
Totaal	384	165.622	1.942

Bron: raming IOO; de totale gemiddelde exploitatiekosten per fte van de openbare archiefinstellingen (€ 87.000 per fte) zijn gebruikt om de exploitatiekosten van de categorale en audiovisuele archiefinstellingen te ramen.

Witte vlekken

Een gemeente of waterschap waar geen zelfstandige archiefdienst is, waar geen gekwalificeerde archivaris is benoemd of waar geen enkele mogelijkheid is om bezoekers te ontvangen, wordt aangeduid als een 'witte vlek'. Bij 36% van de gemeenten en waterschappen is sprake

¹⁰ Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid (NAA), *Horen, zien en zwijgen*, 1999.

van een witte vlek. In de witte vlek-gemeenten is een kwart van de Nederlandse bevolking woonachtig.¹¹

In de gemeenten die geen eigen archiefdienst hebben of niet aangesloten zijn bij een archiefdienst, is de secretaris belast met het beheer over het archief. In de praktijk wordt deze taak vaak gedelegeerd aan de afdeling interne zaken, documentaire informatievoorziening (DIV) of post- en archiefzaken (PAZ). Deze afdelingen zijn verantwoordelijk voor de ondersteuning van bestuur en organisatie en richten zich vooral op het dynamische en semi-statische archief. Dit heeft als nadelen dat de ontsluiting van het historische archief zéér beperkt is, géén studiezaal voorhanden is, géén beroep gedaan kan worden op een professionele beheerder en wegwijzer (archivaris), de veiligheid van de stukken beperkt is, er geen kwaliteitsstandaard is in de vorm van bijvoorbeeld het Kwaliteitshandvest en dat het historische archief niet virtueel toegankelijk is.¹²

Ontoegankelijke archieven in gemeentes zonder archiefdienst

Uit een steekproef onder een aantal witte vlek-gemeenten blijkt dat gemiddeld 90% van de medewerkers bezig is met het beheer, het behoud en de toegankelijkheid van het dynamische en semi-statische archief en 10% van de medewerkers met beheer, behoud en toegankelijkheid van het statische (historische) archief. Met behulp van dit inzicht kan een overzicht gemaakt worden van de beschikbare capaciteit en middelen voor het beheer, het behoud en de toegankelijkheid van het historisch archief in de gemeenten en waterschappen die een witte vlek zijn (tabel 2.2).¹³ Het exploitatiebudget van alle witte vlekken voor het historisch archief tezamen is € 3,1 miljoen en er worden 73 fte's ingezet. Er wordt per inwoner gemiddeld € 0,81 ingezet voor beheer, behoud en toegankelijkheid van het historische archief.

¹¹ In de inventarisatie is uitgegaan van 489 gemeenten en 49 waterschappen. Bij 193 gemeenten en waterschappen is geen sprake van professioneel beheer van het historische archief en zijn er geen of nauwelijks publieksfaciliteiten. In de gemeenten die een witte vlek zijn, wonen 3,8 miljoen Nederlanders. Ook Muskens kwam tot de bevinding dat een kwart van de Nederlandse bevolking geen of slechte toegang heeft tot de lokale archieven: G. Muskens (DOCA bureaus), *Samenwerkende archieven*, februari 2001.

¹² Op weg naar een sluitend net van professioneel archiefbeheer van het Landelijk Overleg van Provinciale Archiefinspecteurs (LOPIA), 1998, blz. 8.

¹³ De capaciteit voor het historisch archief is bij de meeste witte vlekken (tabel 2.2) vele malen kleiner dan bij de kleinste archiefinstelling (tabel 2.3). Alleen in de categorie 'zeer klein' wijkt de capaciteit van een witte vlek niet aanzienlijk af van die van een archiefinstelling.

Tabel 2.2 Witte vlekken naar grootte van de exploitatielasten en het aantal fte's ten behoeve van het historische archief

Grootte	exploitatiekosten (€)		fte's		aantal
	spreiding	mediaan	spreiding	mediaan	
Micro	1.000 – 10.340	7.100	0,02 – 0,26	0,16	61
Mini	10.510 – 20.430	14.950	0,23 – 0,50	0,35	87
Zeer klein	20.563 – 99.251	26.570	0,47 – 1,74	0,63	45
Gemiddeld en totaal		13.850		0,33	193

Bron: CBS, 2000; ledenlijst DIVA; rapporten provinciale archiefinspecteurs; websites van gemeenten en steekproef onder gemeenten ten behoeve van het gemiddelde aandeel van het historische archief in de activiteiten van de secretarieën (10%).

De *micro witte vlekken* kunnen gemiddeld minder dan een vijfde formatieplaats inzetten voor het beheer, het behoud en de toegankelijkheid van het historisch archief. De gemeenten en waterschappen in deze groep besteden jaarlijks gemiddeld zevenduizend euro aan het historische archief.¹⁴ De eerste medewerker interne zaken, archiefassistent of documentalist die verantwoordelijk is voor het historisch archief kan maximaal een dagdeel per maand besteden aan het historisch archief. Als reeds een enkele bezoeker per maand inzage in de stukken vraagt, is de beschikbare tijd op.¹⁵ In deze groep bevinden zich kleine gemeenten als Vlieland (minder dan € 1.000 en eenvijftigste formatieplaats), Valkenburg (ZH) en Ten Boer, maar ook grotere gemeenten als Overbetuwe, Diemen, Uithoorn en Haelen (€ 10.340 en 0,26 formatieplaats). Gemiddeld zijn in de micro witte vlek-gemeenten 9.260 inwoners woonachtig.

Micro witte vlek:

- € 7.100
- 0,16 fte
- € 0,77 per inwoner

De 87 *mini witte vlekken* trekken voor hun historisch archief gemiddeld € 14.950 uit en een derde formatieplaats. Tot deze groep witte vlekken behoren waterschappen als de Hollandse Delta, Groot Salland en Hoogheemraadschap Schieland en gemeenten als Nieuw-Lekkerland, Sluis-Ardenburg, Ommen, Dronten, Boskoop, Meppel en Tytsjerksteradiel. Gemiddeld zijn in de mini witte vlek-gemeenten 16.140 inwoners woonachtig.

Mini witte vlek:

- € 14.950
- 0,35 fte
- € 0,93 per inwoner

De exploitatiekosten van de kleinste *zeer kleine witte vlek*-gemeente voor het historisch archief zijn € 20.560 (Alblasserdam) en voor de grootste zeer kleine witte vlek-gemeente € 99.250 (Emmen). De kleinste gemeente in deze groep heeft 18.400 inwoners (Alblasserdam) en de grootste meer dan 108.000 inwoners (Emmen). Gemiddeld is het aantal inwoners in de zeer kleine witte vlek-gemeenten ruim 32.000 inwoners. Tot de groep zeer kleine witte vlek-gemeenten behoren verder onder andere gemeenten als Den Helder, Coevorden, Voorschoten, Wassenaar, Echt-Susteren, Hardenberg,

Zeer kleine witte vlek:

- € 26.570
- 0,63 fte
- € 0,83 per inwoner

¹⁴ Waarschijnlijk worden de feitelijke kosten onderschat omdat in vele gemeenten allerlei kosten (depot, huisvesting, telefoon, kantoorartikelen e.d.) niet toegerekend worden aan het historische archief.

¹⁵ Dat de beschikbare capaciteit ruim onvoldoende is, blijkt ook uit de normen van het kwaliteitshandvest archieven. Volgens de kwaliteitsnormen dient een studiezaaltje aanwezig te zijn met een openingstijd van minimaal 32 uur (per week). Om te voldoen aan deze kwaliteitseis is al bijna één fulltime arbeidskracht nodig.

Almelo en Hengelo. De zeer kleine witte vlek-gemeenten zijn qua omvang ongeveer de helft van de zeer kleine archiefinstellingen (zie tabel 2.3).

De witte vlekken zijn onevenwichtig over Nederland verdeeld. In Noord-Brabant, Noord-Holland, Utrecht en Gelderland zijn bijna geen witte vlekken. Wel kunnen er bij de archiefinspectie nog zorgen bestaan over de kwaliteit van de kleine, zelfstandige dienst. In de Noordelijke provincies, Zuid-Holland, Zeeland en Limburg wonen vele inwoners in een gemeente zonder professionele archiefdienst. In Friesland woont bijna driekwart van de bevolking in een gemeente zonder professionele archiefdienst,¹⁶ terwijl in Groningen, Drenthe, Overijssel, Flevoland, Zuid-Holland, Zeeland en Limburg 50% of meer van de inwoners geen lokale toegang heeft tot een professionele archiefdienst. In Flevoland bestaat een concreet plan om in het nieuwe Regionaal Historische Centrum ook de historische archieven van alle gemeenten, met uitzondering van Almere, op te nemen. Naast de witte vlekken zijn er ook in deze provincies nog zeer grote kwaliteitsverschillen tussen de archiefinstellingen.

Onevenwichtige spreiding van archiefdiensten over provincies

2.3 Openbare archiefinstellingen naar grootte

Omdat de archiefinstellingen veelal een zeer gevarieerde collectie hebben, het archiefveld volop in beweging is en zich velerlei samenwerkingsvormen ontwikkelen tussen verschillende soorten archiefinstellingen (rijk, gemeente, waterschappen) en andere erfgoedinstellingen (bibliotheken, musea), is geen enkele indeling volledig sluitend. Een indeling naar grootte van de archiefinstellingen vormt de meest homogene indeling en kan gebruikt worden om de organisatorische en financiële gevolgen te bepalen van nieuwe, publieksgerichte kwaliteitsstandaarden.¹⁷ Deze indeling is het eenvoudigst te maken voor de openbare archiefinstellingen van rijk, gemeenten en waterschappen (zie tabellen 2.3 en 2.4).

Er zijn 115 openbare archiefinstellingen: 12 rijksarchieven of RHC's, 52 zelfstandige archiefdiensten en 51 streekarchivariaten of regioarchieven (tabel 2.3). De gemeente-, streek- of regioarchieven die voor meerdere gemeenten en/of waterschappen de archieftaak vervullen, zijn gerekend tot de regioarchieven. In totaal 288 gemeenten en waterschappen hebben het beheer, behoud en de toegankelijkheid van het historisch archief georganiseerd in 52 streek- of regioarchieven. Er zijn zestien 'zeer kleine', negentien 'kleine', zesentwintig 'klein+', 37 'middelgrote', 14 'grote' en drie 'zeer grote' archiefinstellingen. De meeste rijksarchieven/RHC's behoren tot de 'grote' archiefinstellingen. Het Nationaal Archief en de gemeentearchieven van Amsterdam en Rotterdam kunnen tot de zeer grote archiefinstellingen gerekend worden. Hun exploitatiebudgetten variëren tussen de zeven en de elf miljoen euro.

¹⁶ George Muskens, *Samenwerkende archieven, 2001, tabel 3.*

¹⁷ Ook de brancheorganisatie DIVA hanteert een indeling van alle archiefinstellingen naar omvang van de exploitatiebudgetten van de instellingen.

Tabel 2.3 Openbare archiefinstellingen naar omvang van de exploitatielasten (zeer klein tot zeer groot) en naar type instelling (x € 1.000 euro)

Grootte	Rijk/RHC	Zelfstandige dienst	Zelfstandig regio/streek	Totaal aantal instellingen
Zeer klein	-	14	2	16
Klein	-	15	4	19
Klein+	1	9	16	26
Middelgroot	1	12	24	37
Groot	9	1	4	14
Zeer groot	1	1	1	3
Totaal	12	52	51	115

Bron: CBS, 2000; ledenlijst DIVA; rapporten provinciale archiefinspecteurs en websites van gemeenten. Door het combineren van voornoemde gegevens en het berekenen van kengetallen per groep archiefinstellingen naar grootte (exploitatielasten huisvesting, personeel en materieel en aantal fte's) is een volledig overzicht gemaakt van alle openbare archiefinstellingen in Nederland.

De gemiddelde omvang van het exploitatiebudget van de openbare archiefinstellingen bedraagt 463.000 euro (tabel 2.4). Het totale budget van alle openbare archiefinstellingen tezamen in het jaar 2000 is € 120 miljoen.¹⁸ Gemiddeld bedraagt het exploitatiebudget van de zelfstandige gemeente-, waterschaps-, regio- en streekarchieven (excl. de rijksarchieven) € 10,23 per inwoner. Worden de middelen van de gemeente- en waterschapssecretarieën hierbij opgeteld, dan is het totale budget van de openbare archieven € 123 miljoen.

Tabel 2.4 Openbare archiefinstellingen naar grootte van de exploitatielasten (x € 1.000 euro) en aantal fte's: spreiding en gemiddelde

Grootte	x €1.000 Exploitatielasten spreiding	x €1.000 Exploitatielasten mediaan	Fte's spreiding	Fte's mediaan
Zeer klein	19 – 100	66	0,4 – 2,4	1,0
Klein	101 – 200	167	1,0 – 4,1	2,5
Klein+	201 – 500	356	2,9 – 9,7	5,1
Middelgroot	501 – 1.500	878	6,8 – 26,0	10,7
Groot	1.501 – 5.500	2.283	16,0 – 59,0	25,5
Zeer groot	5.500 – 11.000	9.610	88,0 – 110,7	98,3
Totaal		463		7,6

Bron: CBS, 2000; ledenlijst DIVA; rapporten provinciale archiefinspecteurs en websites van gemeenten. Door het combineren van voornoemde gegevens en het berekenen van kengetallen per groep archiefinstellingen naar grootte (exploitatielasten huisvesting, personeel en materieel en aantal fte's) is een volledig overzicht gemaakt van alle openbare archiefinstellingen in Nederland.

Het totale aantal medewerkers van alle 115 openbare archiefinstellingen bedraagt 1.370 fte. Inclusief de gemeente- en waterschapssecretarieën zijn bij de openbare archieven 1.433 medewerkers fulltime werkzaam. Daarnaast zijn vele vrijwilligers werkzaam bij de archiefinstellingen.

¹⁸ Het budget wordt gemiddeld voor 53% besteed aan personeelskosten, voor 24% aan huisvestingskosten en voor 23% aan materiële kosten.

Zeer klein

In de groep zeer kleine archiefinstellingen is de kleinste zelfstandige archiefdienst het gemeentearchief van de gemeente Thorn (€ 98.000 exploitatielasten en 0,4 fte). Daarnaast maken de gemeentearchieven van onder andere Leidschendam-Voorburg, Zoetermeer, Wageningen, Nijkerk, Boxtel en de streekarchieven van Noord-Oost Groningen en van Amstelveen, Ouder-Amstel-Aalsmeer deel uit van de zeer kleine archiefinstellingen qua exploitatiebudget. Het exploitatiebudget is gemiddeld € 66.000 en de personeelsbezetting bedraagt gemiddeld één fte. De personeelsformatie varieert aanzienlijk: van 0,4 fte bij de gemeentearchieven van Thorn, Leidschendam-Voorburg, Zoetermeer, Weesp en Hulst tot 2,4 fte voor het gemeentearchief van de gemeente Reimerswaal. Ook de verzorgingsgebieden van de archiefinstellingen in deze groep kennen een grote spreiding, namelijk van minder dan 2.600 inwoners (Thorn) tot 110.000 inwoners (gemeentearchief Zoetermeer en streekarchief Amstelveen, Ouder-Amstel-Aalsmeer). Gemiddeld is het verzorgingsgebied van de zeer kleine archiefinstellingen 17.800 inwoners.

Zeer klein:

- € 66.000
- 1 fte
- € 1,70 per inwoner

Klein

Er zijn 19 kleine openbare archiefinstellingen met een exploitatiebudget van € 100.000 tot € 200.000. Tot de 15 gemeentearchieven behoren de archiefinstellingen van de gemeente Zeist, Hof van Twente, Venray, Roermond en Gorinchem. Verder vallen vier streekarchieven in deze groep kleine archiefinstellingen: steekarchivariaat Kromme-Rijng gebied, streekarchief West-Betuwe, waterschapsstreekarchief Gorredijk en samenwerking archiefzorg Lopikerwaard.

Klein:

- € 167.000
- 2½ fte
- € 3,20 per inwoner

Het aantal fte's waarover deze archiefinstellingen kunnen beschikken, varieert van 1 fte (gemeentearchief Zeist) tot 4,1 fte's (het gemeentearchief Goes). Gemiddeld is de personele capaciteit 2,5 fte. Het verzorgingsgebied van de archiefinstellingen in deze groep varieert van 22.000 inwoners (gemeentearchief Borsele) tot 142.000 inwoners (steekarchivariaat Kromme-Rijng gebied in Wijk bij Duurstede).

Klein+

De groep 'klein+' met 26 archiefinstellingen omvat één rijksarchief (Rijksarchief Flevoland), negen zelfstandige gemeente- en waterschapsarchieven en zestien regio- of streekarchieven. De exploitatiebudgetten in de groep klein+ archiefinstellingen variëren van € 200.000 tot € 500.000 en de personele bezetting van 2,9 tot 9,7 fte. Het gemiddelde exploitatiebudget en de gemiddelde personele capaciteit zijn respectievelijk € 356.000 en iets meer dan vijf fte.

Klein+:

- € 356.000
- 5,1 fte
- € 5,60 per inwoner

Het verzorgingsgebied van de archiefinstellingen varieert van 30.000 inwoners (streekarchivariaat Noord-Oost Friesland en gemeentearchief Brunssum) tot 148.000 (streekarchivariaat Vecht en Venen) of 342.000 (rijksarchief Flevoland). Gemiddeld in het verzorgingsgebied van de gemeente- en waterschapsarchieven en de regio- en streekarchieven (excl. rijksarchief Flevoland) ruim 90.000 inwoners.

Middelgroot

Er zijn 37 middelgrote archiefinstellingen. Hun jaarbudget varieert tussen € ½ miljoen en € 1½ miljoen. Gemiddeld is het exploitatiebudget € 878.000. Deze groep bestaat een rijksarchief (Drents Archief), 12 zelfstandige gemeentelijke archiefdiensten en 24 zelfstandige streek- of regioarchieven. De personele capaciteit varieert tussen 6,8 fte (gemeentearchief Kerkrade) en 26 fte (Drents Archief); gemiddeld is de personele capaciteit van de middelgrote gemeente- en streekarchieven 10,7 fte.

Middelgroot:

- € 0,9 miljoen
- 10,7 fte
- € 6,20 per inwoner

Groot

De groep grote archiefinstellingen wordt gevormd door negen rijksarchieven/RHC's, door het gemeentearchief Den Haag en door vier regio- of streekarchieven (streekarchief regio Eindhoven, Archiefdienst Kennemerland, Het Archief, centrum voor stads- en streekgeschiedenis in Nijmegen en RHC Tilburg). Het exploitatiebudget van deze groep archiefinstellingen is gemiddeld € 2,3 miljoen en de gemiddelde personeelsbezetting is 25,5 fte.¹⁹ Gemiddeld verzorgen de gemeente- en streekarchieven 340.000 inwoners.

Groot:

- € 2,3 miljoen
- 25½ fte
- € 6,90 per inwoner

Zeer groot

De zeer grote archiefinstellingen zijn het Nationaal Archief, het gemeentearchief Amsterdam en het gemeentearchief Rotterdam. Omdat het GA Rotterdam ook archiefinstelling is voor de omliggende gemeenten Bleiswijk, Bergschenhoek, Berkel en Rodenrijs, Albrandswaard, Ridderkerk en Capelle aan den IJssel is de archiefinstelling gerubriceerd als regioarchief. Het gemiddelde exploitatiebudget van deze drie instellingen bedraagt € 9,6 miljoen en de personele bezetting is gemiddeld 98,3 fte.

Zeer groot:

- € 9,6 miljoen
- 98,3 fte
- € 11,20 per inwoner

2.4 De taken van openbare archiefinstellingen

Algemeen

Tot de taken van het openbaar archiefbestel behoren:²⁰

- het voldoen aan de wettelijke normen van 'goede geordende en toegankelijke staat' van dearchieven;
- zorgen voor een deskundige en professionele invulling van de voorgeschreven 'openbaarheid en kosteloze raadpleging'.

De archiefinstellingen slagen er in verschillende mate in om deze taken naar behoren te vervullen. Daarbij dienen de archiefinstellingen

¹⁹ De rijksarchieven worden bekostigd vanuit het Rijk en de overige openbare archiefinstellingen vanuit middelen van lagere overheden. De RHC's worden bekostigd door het Rijk en voor een ander deel door de gemeente(n). Om op eenduidige wijze de kosten per inwoner per groep archiefinstellingen te bepalen, is alleen uitgegaan van gemeente-, streek- en regioarchieven en de bijbehorende inwoneraantallen. Voor de gemiddelde exploitatielasten per groep openbare archiefinstellingen zijn de budgetten van het Rijk voor het Nationaal Archief, de rijksarchieven en de RHC's wel meegenomen (zie achtergrondrapport voor meer detail).

²⁰ Er zijn drie ministeriële regelingen van kracht, die een nadere uitwerking geven van artikel 3 en artikel 21 van de Archiefwet 1995. Artikel 11: Regeling duurzaamheid archiefbescheiden, artikel 12 Regeling geordende en toegankelijke staat archiefbescheiden en artikel 13 Regeling bouw en inrichting archiefruimten en archiefbewaarplaatsen.

een balans te vinden tussen 'goed beheer en behoud' en 'publieksgerichte toegankelijkheid'.

Archiefinstellingen worden aangesproken op de zorgvuldigheid waarmee zij hun informatie beheren en beschikbaar stellen, en op de wijze waarin zij actief zijn in hun cultuurhistorische omgeving.²¹ Een belangrijke functie van het archief is de ondersteuning van werkprocessen bij de archiefvormende instellingen. Een goede regulering van de documentenstroom is daarbij een vereiste. De afdelingen documentaire informatievoorziening zijn van belang om bij de overdracht van de archivalia de beschikbaarheid en betrouwbaarheid van het archief te garanderen. Na ongeveer twintig jaar wordt het lopende archief overgebracht naar een openbare archiefbewaarplaats. Vanaf dat moment zijn de archiefstukken openbaar en voor iedereen gratis toegankelijk. Idealiter beheert een archivaris de overgebrachte historische archieven en houdt toezicht op de nog niet overgebrachte archieven (inspectie). De kosten van het toezicht zijn niet betrokken in dit onderzoek.

Inzet van de capaciteit

Binnen elke archiefinstelling worden vijf verschillende soorten taken verricht:

- behoud
- (digitale) bewerking en ontsluiting
- fysieke publieksgerichte activiteiten
- digitale publieksgerichte activiteiten
- overige activiteiten

Behoud

De kleine archiefinstellingen besteden 14% van hun capaciteit aan behoud, de middelgrote archiefinstellingen 19% en de grote archiefinstellingen 16%. De activiteiten hebben betrekking op restauratie van kwetsbare historische documenten, conserveren van archiefbestanden en collecties, depotbeheer en microverfilming en scanning. Het conserveren van archiefbestanden en collecties en de microverfilming en scanning vergen daarbij de meeste capaciteit.

(Digitaal) bewerken en ontsluiten

Onder het bewerken en ontsluiten van de archivalia, waaronder het digitaal bewerken en ontsluiten, vallen de volgende drie activiteiten: het inventariseren, aanleggen en bijhouden van de archievenoverzichten, het indiceren van en maken van nadere toegangen tot de archieven, en de acquisitie van (nog) niet overgebrachte archieven en het relatiebeheer.

De archiefinstellingen dienen 26% tot 29% van hun capaciteit in te zetten voor deze activiteit. Het maken van nadere toegangen is daarbij de activiteit die de meeste inzet van personeel vergt.

²¹ LOPAI, 1998, blz. 7.

Publieksgericht, fysiek

De archiefinstellingen besteden 27% tot 34% van hun personele capaciteit aan fysieke publieksgerichte activiteiten. Hieronder vallen: de studiezaal en het uitlenen van archiefstukken, het verstrekken van inlichtingen, de receptiefunctie, het doen van onderzoek, het verstrekken van afschriften en kopieën, het organiseren en verzorgen van cursussen, tentoonstellingen, open dagen en manifestaties, cultuur-educatieactiviteiten, pr-activiteiten, marketing en communicatie, en de winkel (indien aanwezig). De studiezaal vergt de helft van de personele capaciteit die op deze functie ingezet wordt.

Publieksgericht, digitaal

Onder de publieksgerichte digitale activiteiten valt het ontwikkelen en onderhouden van de website en het participeren in landelijke en regionale projecten om delen van de collectie digitaal toegankelijk te maken (archievenoverzicht, ISIS, Digitale Stamboom, Genlias, TOP, en Woonomgeving en dergelijke).

Deze activiteiten vergen 6% (middelgrote en grote archiefinstellingen) tot 14% van de beschikbare personele capaciteit. De inzet van de personele capaciteit is ongeveer gelijk verdeeld over de ontwikkeling en het onderhoud van de eigen website en de landelijke digitale projecten.

Overig

De activiteiten die samenhangen met bestuur en management, P&O, administratie, kantoorautomatisering en deelname aan gezamenlijke activiteiten met vakgenoten vergen 10% (kleine archiefinstellingen) tot bijna 20% (middelgrote en grote archiefinstellingen) van de personele capaciteit.

Tabel 2.5 De inzet van de capaciteit in fte per archiefinstelling naar grootte

Hoofdactiviteiten	Zeer klein	Klein	Klein+	Middelgroot	Groot	Zeer groot
Behoud	0,2	0,5	0,9	2,1	4,2	16,1
(Digitaal) toegankelijk maken	0,4	0,9	1,7	3,2	6,6	25,2
Publieksactiviteiten fysiek	0,5	1,1	2,0	2,9	8,6	33,1
Publieksactiviteiten digitaal	0,2	0,5	0,9	0,7	1,5	5,8
Overig	0,1	0,3	0,5	2,0	4,8	18,2
Totaal (fte, mediaan)	1,5	3,3	6,0	10,9	25,7	98,3

Bron: IOO op basis van de GroupSystems-bijeenkomsten met archivariissen.

In tabel 2.5 is de inzet van vrijwilligers en de niet-reguliere activiteiten om achterstanden weg te werken niet meegenomen. Naast de inzet aan personele middelen vergt de exploitatie ook financiële middelen voor de uitbesteding van restauratie- en conserveringsactiviteiten, digitale scanning en verfilming, automatisering, en de ontwikkeling en de hosting van de websites. Voor een kleine archiefinstelling bedragen deze kosten momenteel ongeveer € 10.000, voor een middelgrote archiefinstelling ongeveer € 10.000 tot € 20.000 en voor een grote archiefinstelling ongeveer € 50.000. Deze materiële

out-of-pocket kosten maken deel uit van de materiële kosten (23% = €28 miljoen).

2.5 Ontwikkelingen en initiatieven

Toenemende samenwerking

Sinds enkele jaren is het beleid en de ambitie om een groot en breed publiek te bedienen door de rijksarchieven te laten fuseren met andere instellingen, om te beginnen met gemeentearchieven van de provinciehoofdsteden. Deze nieuwe instellingen worden aangeduid als Regionaal Historische Centra (RHC's). Deze RHC's hebben de archiefwettelijke functies van rijksarchiefbewaarplaatsen en gemeentelijke (soms ook waterschaps)archiefbewaarplaatsen. Door de integratie van verschillende instellingen die archieven en andere historische bronnen beheren tot 'regionaal historische centra' ontstaan organisaties met een brede collectie en een omvang die hen in staat stelt een groot en breed publiek te bedienen.²² De vorming van RHC's startte in 1998 met de fusie van het rijksarchief in de provincie Utrecht met het gemeentearchief van de stad Utrecht. De rijksarchieven in Groningen, Friesland, Overijssel, Gelderland, Utrecht en Zeeland zijn onderdeel van een RHC. Voor de rijksarchieven in Flevoland, Noord-Holland, Noord-Brabant en Limburg geldt dat zij in 2004 deel zullen uitmaken van een RHC. In Drenthe is geen serieuze partner te vinden voor de vorming van een RHC. Het rijksarchief Zuid-Holland wordt niet uit het Nationaal Archief ontvlochten, alhoewel daar wel gewerkt wordt aan een programmatische samenwerking met de provincie.

Samenwerkende archieven vormen historische centra

De vorming van Regionaal Historische Centra kent vele varianten. Inmiddels zijn enkele gemeentearchieven en streekarchieven (combinatie van een aantal gemeentearchieven) zich ook RHC gaan noemen, zonder dat er een rijksarchief bij betrokken is. RHC Tilburg is bijvoorbeeld gevormd door samenvoeging van gemeentearchief Tilburg met het archief van omliggende gemeenten zoals Hilvarenbeek en Goirle. Voor die RHC's heeft de staatssecretaris geen (mede)verantwoordelijkheid; de verantwoordelijkheid blijft bij de betrokken colleges van B & W.

Vele varianten van samenwerking

In een aantal provincies bevorderen de provinciebesturen met doelsubsidies de aansluiting van gemeentesecretarieën en kleine gemeentearchieven bij regionale archiefdiensten. Met dergelijke subsidies zijn goede resultaten geboekt in de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Gelderland.²³ Op deze wijze vermindert het aantal witte vlekken en verbetert de toegankelijkheid tot de archieven. Door de samenwerking tussen archiefinstellingen en de aansluiting van witte vlekken bij archiefinstellingen ontstaan voor het publiek meer zichtbare regionale kenniscentra waar gegevens over de stad of streek te

²² Brief van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 7 februari 2000.

²³ Zie onder andere Jaarverslag Provinciale Archiefinspectie Noord-Holland 1999-2000, blz. 5; Idem 2001-2002, blz. 8; Jaarverslag Provinciale Archiefinspectie Provincie Zuid-Holland, 2000-2001, blz. 8.

vinden zijn. Ook de Marketingpilot Noordelijke Provincies onderstreept het belang van samenwerking tussen archiefinstellingen.²⁴

Behalve van het samengaan van verschillende archiefinstellingen, kan er bij een RHC sprake zijn van nauwe samenwerking met aangrenzende (historische) cultuursectoren. Soms zullen deze instellingen in hetzelfde pand gehuisvest zijn (denk bijvoorbeeld aan CODA, Cultuurwarenhuis Apeldoorn, waar in een nieuwbouwpand de Apeldoornse musea, bibliotheek Apeldoorn en het Apeldoorns gemeentearchief samengaan). Door Rijksarchieven samen te laten gaan met gemeentelijke archieven ontstaan regionale kenniscentra waar gegevens over de stad of streek te vinden zijn. Dit levert voordeel op voor het publiek. Bezoekers kunnen nu op één plaats een veelheid aan informatie vinden. Daarnaast levert het voordelen op voor het beheer van de archieven. Tevens is het de bedoeling dat de RHC's de kleinere archieven in de omgeving ondersteunen.

Eveneens samenwerking met andere erfgoedinstellingen

Virtuele toegankelijkheid tot de archiefinstellingen en archieven

Op diverse wijzen maken de archiefinstellingen hun collecties virtueel toegankelijk. Zij openen websites, zij geven aan waar bepaalde archieven aanwezig zijn, zij geven aan over welke archieven zij beschikken, zij bieden delen van hun collectie thematisch aan en zij maken de primaire bronnen toegankelijk (genealogische informatie, topstukken, notariële akten, foto's, prenten en kaarten).

In 2000 had de archiefsector zijn digitaliseringsplan klaar. Men wil op drie wijzen de digitalisering inhoud geven. Ten eerste door middel van een Gouden Gids voor archieven ('waar kan ik terecht?'). Ten tweede door een Integraal Digitaal Archievenoverzicht (wat is er?). Ten derde door archiefinformatie digitaal toegankelijk te stellen ('de stukken zelf').²⁵

Digitaliseren in drie simultane stappen

Een van de meest ambitieuze projecten om archiefinformatie digitaal beschikbaar te stellen, is het project Woonomgeving. In dit project wordt de Kadastrale Kaart van Nederland uit 1832 gedigitaliseerd, alsmede de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (OAT) die de gegevens over perceeleigenaren en het eigendom beschrijven (17.000 gedigitaliseerde minuutplannen en 150.000 gescande bladzijden van de OAT's).²⁶ Door middel van 22 pilots is dit basismateriaal 'ingekleurd' met foto's, (bouw) tekeningen, kaarten, plattegronden e.d. Het einddoel is een website met historische informatie ontsloten via postcode en moderne topografische kaart. De informatie kan de gebruiker inzicht geven in bijvoorbeeld de eigen woonomgeving: de woning, het perceel en vroegere eigenaren.²⁷ Op 25 september 2003 is de website officieel de lucht in gegaan.²⁸

Digitale historische kaart

²⁴ M. C. Smit-Kreetz, *Drents Archief; Marketingpilot Noordelijke Archieven "Naar een breder publiek door een aansprekend serviceconcept"*, Amersfoort, 24 oktober 2003, p. 5 en p. 11.

²⁵ Richard Hermans, *De Kleur van Nederland; mensen, wonen en werken 1800 - 1970; het nationaal digitaliseringsplan voor de archieven*, DIVA, oktober 2000.

²⁶ *Diversa*, jrg. 4, 2003, nr. 2.

²⁷ www.divakoepel.nl

²⁸ www.dewoonomgeving.nl

Tegelijkertijd met het project woonomgeving is ook de digitale schil voor de toegang op personen (TOP) gelanceerd.²⁹ Op dit moment zijn miljoenen persoonsgegevens uit een groot aantal databases op uniforme wijze benaderbaar voor genealogisch onderzoek. Het betreft de persoonsgegevens van de Centrale catalogus van het Centraal Bureau voor Genealogie, Digitale Stamboom Amersfoort, Digitale Stamboom Delft, Digitale Stamboom Eindhoven, Digitale Stamboom Leiden, Digitale Stamboom Rotterdam, GenLias, ISIS Bergen op Zoom, ISIS Eindhoven, ISIS Helmond, ISIS Rijksarchief Noord-Brabant, ISIS Tilburg en ISIS Zeeuws Archief.³⁰

Verdergaande ontsluiting van de archieven

De essentie van goed archiefbeheer en -behoud is de toegankelijkheid en de ontsluiting van het archiefmateriaal. De berekeningen van het CBS voor het landelijk gemiddelde van ontoegankelijk historisch materiaal bij archiefdiensten bedragen 23%, terwijl op grond van archieven.nl geconcludeerd kan worden dat 70% van de inventarissen nog niet digitaal toegankelijk is.³¹

Fysieke ontsluiting: 77% en digitale ontsluiting: 30%

De provinciale archiefinspecteurs zien erop toe en stimuleren dat gemeenten het archiefmateriaal ontsluiten en toegankelijk maken. Ook de stimulansen om gemeenten zich te laten aansluiten bij regionale archiefdiensten of om gezamenlijk een archiefdienst in te richten, zijn bevordelijk voor de verdergaande ontsluiting van archieven.

Toenemend kwaliteitsbewustzijn

Ook binnen de archiefsector is er sprake van een toenemend kwaliteitsbewustzijn. Dit blijkt uit het feit dat er een kwaliteitshandvest voor de sector bestaat, waar steeds meer archiefinstellingen mee gaan werken. In dit kwaliteitshandvest is een aantal minimumeisen vastgelegd, waaraan de dienstverlening van archiefinstellingen moet voldoen en waar de bezoekers dus op rekenen. Eén van die eisen betreft een minimum aantal openingsuren: 32 uur per week. Voor bijna alle witte vlekken (zie tabel 2.2) en een deel van de zeer kleine en kleine archiefinstellingen (tabel 2.4) is dit niet haalbaar. Deze minimale openingstijd volgens het kwaliteitshandvest vergt al bijna één fte en deze capaciteit is niet voorhanden.³²

Een onderwerp dat op het moment in de belangstelling staat en dat deel uitmaakt van het kwaliteitshandvest betreft de openingstijden. Er zijn grote verschillen in de openingstijden van archiefinstellingen. Dit is voor bezoekers erg verwarrend, zodat er voortdurend wensen zijn om de openingstijden – in het kader van de publieksgerichtheid van archiefinstellingen – te uniformeren.³³ In het kader van het Handvest Kwaliteit wordt naar deze uniformering gestreefd. Opties voor uit-

²⁹ <http://top.archiefplein.nl>

³⁰ Leaflet TOP, september 2003; *Diversa*, jrg. 4, 2003, nr. 2.

³¹ CBS, 2000 en www.archieven.nl. De gebruiker kan op dit moment 17.568 archieftitels en 5.386 inventarissen doorzoeken. Daarmee is informatie beschikbaar over ongeveer 185 kilometer archief; dit is 30% van de zeshonderd kilometer archief.

³² Het is denkbaar dat medewerkers van het semi-statische archief en het dynamische archief meewerken om deze minimale openingstijd te realiseren. In welke mate dit kwalitatief en organisatorisch ook in de praktijk plaatsvindt, is niet bekend.

³³ Marijke Bruggeman en Annelies Vermaas, *Dienstverlening in archieven; ervaringen van twee onderzoekers*, in: *NAB*, jrg. 95, 1991, blz. 282 – 292.

breiding van de openingstijden zijn een openstelling op een doorde-weekse avond of op zaterdag.

2.6 De huidige bezoekers

Aantal

Twintig procent van de Nederlandse bevolking (ouder dan 18 jaar) zegt wel eens een archief bezocht te hebben. Deze bezoekers zijn onder te verdelen in regelmatige bezoekers (57%) en eenmalige bezoekers (43%). Het huidige jaarberek van archiefinstellingen is 4½ procent van de Nederlandse bevolking ouder dan achttien jaar (tabel 2.6).

Tabel 2.6 Aantal bezoekers en gebruikers van archieven (aantal en in % van de Nederlandse bevolking > 18 jaar) (n = 1.721)

<i>Segmenten</i>	<i>Aantal</i>	<i>%</i>
Gebruikers en bezoekers	2.500.000	20,0
Jaarberek	560.000	4,5
Regelmatige bezoekers (jaarberek)	340.000	2,7

Bron: Telefonische enquête Survey in opdracht van IOO.

Zeventig procent van de bezoekers geeft aan dat het bezoek te maken heeft met privé-motieven en hobby. Vijftien procent van het bezoek is beroepsmatig en vijftien procent van het bezoek is voor een opleiding.

Informatiebehoeften

Bij de huidige bezoekers bestaat veel behoefte aan genealogische informatie (35%). In de studiezalen van vele archiefinstellingen is vooral deze doelgroep prominent aanwezig. Deze informatiebehoefte verklaart zelfs voor 72% het *huidige* virtuele bezoek aan de websites van archieven (tabel 2.7).³⁴

³⁴ *Uitgaande van de veronderstelling dat de virtuele bezoekers van websites van archieven dezelfde informatiebehoeften hebben als de virtuele bezoekers die de webenquête hebben ingevuld.*

Tabel 2.7 Informatiebehoeften van de huidige fysieke en virtuele bezoekers van de archiefinstellingen

	Huidige bezoekers Jaarberek (x 1.000)	Totaal	Eenmalig	Virtueel onbekend
<i>Informatiebehoeften</i>	%		%	%
Genealogie	35		37	72
Historische informatie	21		7	5
Gegevens over eigen woning	18		24	6
Overige informatie	21		30	6
Oude foto's e.d.	5		3	2
Snuffelaar				9
Totaal		100	100	100

Bron: IOO; de aantallen genoemd bij jaarberek hebben alléén betrekking op informatiebehoeften.

De typologie van de huidige gebruikers

In de groep van huidige gebruikers kan een tweedeling aangebracht worden. Ten eerste de bezoekers en gebruikers die de archiefinstellingen alléén fysiek bezoeken (7% van de Nederlandse bevolking en 35% van de huidige bezoekers en gebruikers). Deze groep bestaat in belangrijke mate uit de genealogische informatiezoekers. Ten tweede de bezoekers die de archiefinstellingen zowel fysiek als virtueel bezoeken (13% van de Nederlandse bevolking en 65% van de huidige bezoekers en gebruikers). De fysieke bezoekers van archiefinstellingen kunnen verdeeld worden in vijf groepen met elk een hoofdinteressegebied³⁵: personen met uitsluitend interesse in genealogie, geïnteresseerden in historische informatie, geïnteresseerden in de eigen woonomgeving, geïnteresseerden in beelden en personen met een diffuus interessepatroon (tabel 2.8).³⁶

³⁵ Naast het hoofdinteressegebied heeft men vaak ook belangstelling voor andere informatie uit archieven. Vele gebruikers en bezoekers hebben geen ééndimensionale belangstelling.

³⁶ In de diverse marktonderzoeken zijn van alle respondenten een aantal achtergrondkenmerken gevraagd: sekse, leeftijd, opleiding, culturele belangstelling, historische belangstelling, computergebruik. Deze variabelen zijn - naast de kenmerken van het gebruik van archiefinstellingen en het informatiezoekgedrag - gebruikt om oude en nieuwe doelgroepen te typeren. Deze typering biedt een eerste aanknopingspunt voor marketinggerichte activiteiten.

Tabel 2.8 De huidige bezoekers en gebruikers van archieven naar type (aantal en in % van de Nederlandse bevolking > 18 jaar)

Segmenten	Aantal	%
Fysieke bezoekers	900.000	7
Fysieke én virtuele bezoekers	1.600.000	13
Totaal	2.500.000	20
<i>waarvan:</i>		
- uitsluitend interesse in genealogie	875.000	7
- geïnteresseerd in historische informatie	525.000	4
- geïnteresseerd in eigen woonomgeving	450.000	4
- diffuus interessepatroon	525.000	4
- geïnteresseerd in beelden	150.000	1

Bron: Telefonische enquête Survey en internetenquête onder bezoekers van de websites van archiefinstellingen EIM Stratus in opdracht van IOO.

Legenda: afrondingen op 5.000-tallen zorgen dat het totaal van de doelgroepen hoger uitkomt dan 2.500.000.

Personen met uitsluitend interesse in genealogie

Personen met uitsluitend interesse in genealogische informatie bezoeken vaak een archiefinstelling. Dit frequente bezoekgedrag vertonen zij zowel fysiek als virtueel. Zij hebben een zeer sterke interesse in genealogie en hun interesse in andere culturele terreinen is gemiddeld. Hobbyisme is de belangrijkste reden waarom zij informatie zoeken. Mede als gevolg van een intensief zoekgedrag vindt deze groep doorgaans wat zij zoekt en waardeert dit positief. De leeftijd van deze groep is hoger dan het Nederlandse gemiddelde (52 jaar), mannen zijn iets oververtegenwoordigd (55%) en het percentage hoogopgeleiden (hbo of hoger) ligt met 24% iets onder het landelijk gemiddelde van 27%.

Geïnteresseerden in historische informatie

Ruim een half miljoen volwassen Nederlanders (dat is 4% van de populatie) bezoeken een archiefinstelling, omdat zij op zoek zijn naar historische informatie. De gezochte informatie is soms bewerkt, maar kan ook bestaan uit genealogische bronnen, beeldmateriaal of kaarten. Bijna de helft van deze bezoekers (47%) heeft de gezochte informatie nodig voor studie of voor beroep. De groep vertoont een intensief digitaal en fysiek zoekgedrag. Men heeft een brede cultuurhistorische interesse en is veelbelezener. Men vindt soms wat men zoekt en is niet altijd positief gestemd over deze vondst. De gemiddelde leeftijd is 48 jaar, mannen zijn iets oververtegenwoordigd (54%) en het percentage hoogopgeleiden is iets hoger dan landelijk gemiddeld (36% hoogopgeleid). Het grootste deel van deze groep heeft een betaalde baan of studeert (82%).

Geïnteresseerden in informatie over de woonomgeving

Circa 450.000 personen bezoeken op dit moment een archiefinstelling wegens interesse in informatie over de eigen woonomgeving. Deze interesse gaat vaak gepaard met interesse in genealogische informatie, beelden en in kaartmateriaal. Een kleine deel van deze

groep (12%) heeft deze informatie nodig voor studie of beroep. De groep vertoont een gemiddelde culturele interesse, en leest vrij weinig. De gemiddelde leeftijd is 43 jaar. Dat is jonger dan het populatiegemiddelde. Meer dan de helft (55%) is van het mannelijk geslacht en 34% is hoogopgeleid. Het zoekgedrag is niet intensief. Men beperkt het zoekgedrag tot één instelling of bron met een frequentie van één of meerdere malen per jaar.

Personen met een diffuse informatiebehoefte

Ruim een half miljoen Nederlanders bezoekt een archiefinstelling met een diffuse informatiebehoefte. Een vijfde deel van deze groep heeft de gezochte informatie nodig voor beroep of voor studie. Op alle onderzochte kenmerken scoort de groep gemiddeld. De groep heeft een gemiddelde culturele interesse en een gemiddeld leesgedrag. Ook de intensiteit van het zoekgedrag is gemiddeld. Vrouwen zijn in deze groep beter vertegenwoordigd (52% is vrouw) dan in de overige groepen archiefbezoekers. De gemiddelde leeftijd is 48 jaar en 36% is hoogopgeleid. Ruim driekwart (77%) werkt of studeert.

Geïnteresseerden in beeldinformatie of kaarten

Nog geen procent van de Nederlandse populatie (150.000 personen) bezoekt momenteel een archiefinstelling uit primaire interesse voor beeldinformatie of kaarten. Daarnaast is er interesse voor historische informatie. In genealogische informatie is deze doelgroep in het geheel niet geïnteresseerd. Bijna eenderde deel bezoekt het wegens zijn beroep of voor de studie (31%). Deze groep heeft een gemiddelde culturele interesse en een intensief leesgedrag. Hoogopgeleiden en mannen zijn sterk oververtegenwoordigd (50% is hoogopgeleid en 65% is man). Het zoekgedrag is zeer beperkt.

De tevredenheid van de huidige bezoekers

Uit de Kwaliteitsmonitor Dienstverlening Archieven 2002 blijkt dat de klanttevredenheid onder de frequente bezoekers van archiefinstellingen hoog is. De archiefinstellingen komen gezamenlijk tot een gemiddeld waarderingscijfer van 8,1 (de laagste gemiddelde score is een 7,7 en de hoogste 9,2). Dit gemiddelde van alle archiefinstellingen ligt binnen het doel van het kwaliteitshandvest: een score tussen 7,5 - 8,5. De filosofie van het kwaliteitshandvest is dat individuele archiefinstellingen hun gemiddelde score bij de regelmatige bezoekers van jaar op jaar proberen te verhogen en daarmee aantonen dat kwaliteit hoog in het vaandel staat.

Van de tevredenheid van eenmalige en niet-recente bezoekers is niets bekend. Het is denkbaar dat juist bij deze groep ontevredenheid over de dienstverlening aanleiding is om geen gebruik te maken van archiefinstellingen. Uit recent onderzoek van Survey blijkt dat de meeste eenmalige bezoekers, personen die in de afgelopen drie jaar slechts één keer een archiefinstelling hebben bezocht, en de personen die de afgelopen drie jaar niet teruggekeerd zijn om een bezoek af te leggen, ook zeer tevreden zijn over de dienstverlening. Eennegenentig procent is tevreden over de dienstverlening, negenentachtig pro-

Ook eenmalige bezoekers tevreden

cent is tevreden over de toegankelijkheid en zesentachtig procent heeft de gewenste informatie gevonden.³⁷

Ook de virtuele bezoekers van archieven zijn over het algemeen (zeer) tevreden over de kwaliteit van de website van archieven en de gevonden informatie. Driekwart van de virtuele bezoekers vindt de inhoud van de website goed tot zeer goed, terwijl 23% de inhoud van de site voldoende vindt. Deze waardering ontstaat als men vindt wat men zoekt én als men iets anders vindt dan wat men aanvankelijk zocht.³⁸ Wel blijkt uit de kwaliteitsmonitor dat de bezoekers op afstand de minst tevreden bezoekers zijn.

Driekwart van virtuele bezoekers tevreden

³⁷ In april 2003 heeft [Survey@marktonderzoek](#) een onderzoek uitgevoerd onder eenmalige recente bezoekers (n=34) en niet-recente bezoekers (n=119) om te achterhalen wat de redenen zijn om slechts eenmalig een archiefinstelling te bezoeken of waarom men de afgelopen drie jaar geen bezoek meer heeft gebracht.

³⁸ Resultaten van een webenquête die in mei/juni 2003 is ingevuld door ongeveer 2.298 bezoekers van achtentwintig websites van archieven; EIM Stratus.

3 Uitdagingen voor het archiefbestel

3.1 Inleiding

Op basis van de trends die op het moment actueel zijn en de huidige stand van zaken in het archiefbestel liggen er tal van uitdagingen voor de archiefsector. In dit hoofdstuk zullen allereerst de belangrijkste trends gepresenteerd worden in paragraaf 3.2. Vervolgens worden de daaruit voortvloeiende uitdagingen voor de archiefsector beschreven in de paragrafen 3.3 tot en met 3.8.

3.2 De belangrijkste trends

De archiefsector wordt op het moment geconfronteerd met de volgende trends.

De momentconsument

Het gedrag van de consument wordt grilliger, is lastig te voorspellen en wordt steeds impulsiever. De 'momentconsument' 'snackt' en 'zapt'. Hierdoor gaan we van steeds verdergaande segmentatie naar maatwerk en één-op-één marketing.

Hevige concurrentie om tijd en aandacht

Cultuur is van haar voetstuk gehaald en in concurrentie geraakt met andere vormen van vrijetijdsbesteding. Er is een toegenomen concurrentie van aanbieders om de schaarse (potentiële) tijd van klanten in te vullen. De strijd om de gunst van het publiek in de vrijetijdsmarkt neemt toe. Een manier om mensen (tijdelijk) te trekken is door het aanbieden van belevenissen. Wat de huishoudelijke consumptie betreft is men vanwege de beperkte vrije tijd op zoek naar 'gemak' (kant-en-klare producten en diensten).

Beleveniseconomie

Er is momenteel volgens sommige trendwatchers sprake van de overgang van een leescultuur naar een beeldcultuur. De volgende stap is de overgang naar 'belevenissen' (= gebeurtenissen die mensen op een persoonlijke manier aanspreken). Door de introductie van belevenissen en meer beelden i.p.v. alleen feitelijke informatie kan het imago van de archiefsector positief beïnvloed worden.

Digitalisering

Er kan steeds sneller en makkelijker gecommuniceerd worden en steeds meer documenten zijn continu (24 uur) en snel beschikbaar via internet. De burgers gaan de beschikbaarheid van elektronische informatie en documenten normaal vinden. Ook de archiefwereld krijgt steeds meer aandacht voor internet en het digitaal aanbieden van informatie. Bestaande informatie wordt door digitalisering beschikbaar voor een breder publiek (bijv. TOP, ISIS, Digitale Stamboom, De schatkamer van Amsterdam; met een handcomputer door de tijd).

Toenemende samenwerking en schaalvergroting

Er vindt op steeds grotere schaal samenwerking plaats tussen verschillende culturele instellingen, zoals archieven met musea en bibliotheken of andere erfgoed- en documentatie-instellingen. Door samenwerking kunnen publieksgerichte activiteiten efficiënter worden aangepakt. Bovendien ontstaat kwaliteitsverbetering en professionalisering van het archiefwerk. De samenwerking van kleine archiefinstellingen met grote archiefinstellingen, de aansluiting van witte vlekken bij archiefinstellingen in de regio, de vorming van streek- en regioarchieven en RHC's past in deze algemene trend.

Prestatie- en kwaliteitsafspraken

De overheid sluit prestatiecontracten af, geeft haar opdrachtgeverschap steeds meer inhoud, introduceert marktwerking en budgetfinanciering, en maakt met de burger kwaliteitsafspraken. De steeds kritischer wordende burger vraagt om inspraak en kwaliteit. De archiefsector kan proactief inspelen op deze tendens of krijgt deze eis opgelegd. Om op deze trend in te spelen, zijn kwaliteitsverbetering (kwaliteitshandvest, prestatiecontract), professionalisering en een vergroting van het publieksbereik van de archieven noodzakelijk.

Toenemende invloed van de media

Steeds sterker beïnvloeden de media wat mensen van zaken buiten hun eigen gezichtsveld weten en vinden. Direct en indirect beïnvloeden media zo het handelingsvermogen en gedrag van mensen. De digitale media hebben zich in relatief korte tijd gevestigd in onze samenleving. Veel culturele organisaties zullen op die ontwikkelingen willen inspelen. Niet alleen omdat internet een medium is waarmee ze bestaande en nieuwe publieksgroepen kunnen bereiken, maar ook omdat de manier waarop mensen kunst en cultuur beleven in toenemende mate wordt beïnvloed door de gemedialiseerde context waarin dit plaatsvindt.³⁹

Vergrijzing en toenemende opleidingsniveaus

Nederland springt er in EU-verband uit door zijn relatief hoge bevolkingsdichtheid en bevolkingsgroei.⁴⁰ Tevens is er sprake van een vergrijzing van de bevolking. Er komen meer ouderen en de gemiddelde levensverwachting neemt toe. Problemen die de vergrijzing met zich mee kan brengen, zijn op de langere termijn een tekort aan arbeidskrachten en stijgende lasten van ouderdagsvoorzieningen. Ook het opleidingsniveau neemt gestaag toe; reeds momenteel heeft bijna een kwart van de 15 – 64-jarigen een afgeronde opleiding van hoger onderwijs achter de rug.⁴¹ Uitgaande van de traditionele doelgroep van archiefinstellingen is deze trend positief voor de archiefinstellingen.

³⁹ Raad voor Cultuur, *eCultuur: van i naar e; advies over de digitalisering van cultuur en de implicaties voor cultuurbeleid, juni 2003, blz. 10.*

⁴⁰ *Sociaal en Cultureel Rapport 2000, SCP; www.scp.nl/boeken/scrs/scr2000/nl/persh2.html*

⁴¹ CBS, *Statline, 2002.*

Onderstaande figuur geeft de trends weer waar de archiefwereld in de komende jaren rekening mee moet houden.

Figuur 3.1 Huidige, relevante trends

Tegen de achtergrond van deze trends vraagt dit om de volgende actiepunten voor de archieven:

1. Professionalisering, verzakelijking, publieksgerichtheid en kwaliteitsverbetering.
2. Samenwerking, schaalvergroting tussen archieven onderling en met andere (culturele) instellingen.
3. Digitalisering van de informatie om op deze manier meer tegemoet te komen aan de vraag en de toegankelijkheid en beschikbaarheid van informatie.
4. Verhogen van de maatschappelijke waardering van archieven door een sterke publieksgerichtheid, door in te spelen op nieuw informatiezoekgedrag, door 'belevissen' aan te bieden, en op deze wijze een breder publiek aan te spreken.
5. Het aanboren van nieuwe doelgroepen.
6. Het ontwikkelen van nieuwe producten en diensten.

Virtuele toegankelijkheid vormt voor de archieven een rode draad door al deze trends. Het inspelen op, aanhaken bij en rekening houden met deze trends moet bijdragen aan een hogere kwaliteit en een positiever imago van de archieven, zodat een breder publiek wordt aangesproken en meer gebruik zal worden gemaakt van de archieven (het bereik van nieuwe doelgroepen, hogere bezoekersaantallen en grotere bezoekfrequentie).

Rode draad: virtuele toegankelijkheid

3.3 Verbeteren van naamsbekendheid en imago

De naamsbekendheid van het archiefwezen onder de Nederlandse bevolking ligt vijftig procent lager dan die van de openbare bibliotheek, het bevolkingsregister of het kadaster. Ook ten opzichte van

de andere erfgoedinstellingen (musea, archeologische collecties, monumenten) steekt de naamsbekendheid van het archiefbestel niet positief af. De versnipperde presentatie van archiefinstellingen, de beperkte en moeilijke toegankelijkheid tot archieven en de geringe aandacht voor nieuwe doelgroepen en informatiebehoeften zijn hieraan mede debet. Met het imago van de archieven is het dan ook niet zo best gesteld. 'Stoffig', 'statisch' en 'saai' zijn termen waarmee menige persoon archieven zal identificeren. De maatschappelijke waardering voor de archieven is laag; zij staan bekend als onbekend en saai.⁴² Archiefinstellingen zijn bekend van stamboomonderzoek en de drempel om binnen te lopen is hoog.⁴³ Ook uit onderzoek in Amerika⁴⁴ komt dit beeld over de archiefsector naar voren: 75% van de archivariissen in Amerika denkt dat het publiek archiefbewaarplaatsen ziet als '*... cold, musty, dusty places that hold old records*'. Door in te haken op de vraag naar belevenissen en door mee te gaan in de digitaliseringstrend, waardoor informatie snel en continu beschikbaar is, kan het imago van de archiefsector positief beïnvloed worden.

3.4 De potentie benutten

De interesse voor historische informatie neemt toe (haakt ook aan bij het toenemende opleidingsniveau) en ook het gebruik van internet en het aantal huishoudens die de beschikking hebben over internet neemt toe. Echter, door de versnipperde presentatie van de archiefinstellingen en de beperkte en moeilijke toegang tot de archieven is de zichtbaarheid van de archiefsector binnen het historisch aanbod onvoldoende. Dat terwijl de archiefsector over een unieke collectie beschikt, bestaande uit diverse charters, kaarten, tekeningen, foto's, audiovisuele collecties, microfiches en films. De potentie die er ligt voor de unieke collectie van de archiefinstellingen zou veel beter benut kunnen worden door gebruik te maken van internet; collecties zouden digitaal toegankelijk gemaakt kunnen worden, waardoor de (toenemende) behoefte van grote groepen mensen aan historische informatie via internet eenvoudig en makkelijk bevredigd kan worden.

Unieke collectie archiefsector

3.5 Het aanboren van nieuwe doelgroepen

Om de publieke middelen die ingezet worden voor de openbare archiefinstellingen zo goed mogelijk te laten renderen, moeten nieuwe doelgroepen aangeboord worden. Het aanboren van nieuwe doelgroepen is ook de marsroute die de staatssecretaris van OC&W voor de archiefinstellingen heeft uitgezet.⁴⁵

Bij het zoeken en aanboren van nieuwe doelgroepen is het verstandig om rekening te houden met de 'huidige' consument. Deze is, blijkens de eerder gepresenteerde trends, lastig te voorspellen, impulsief, vertoont grillig gedrag en wordt steeds kritischer. Tevens is het belangrijk om deze consument aan te trekken door het aanbieden van

⁴² *Drents Archief, Meerjarenbeleidsplan 2001-2004, Assen.*

⁴³ *Overijssels verleden toekomstgericht. J. Dikken, A. Tijmensen. Afstudeerproject uitgevoerd voor het Rijksarchief in Overijssel, juni 1998.*

⁴⁴ *Report on the surveys of the public persona of archivists, dhr. C.R. Schultz, Texas A&M University.*

⁴⁵ *Beleidsbrief Interactief Archief van staatssecretaris van OC&W, F. van der Ploeg, 14 maart 2002.*

belevissen (bijvoorbeeld in de vorm van beelden) en gemak (i.v.m. de schaarse vrije tijd). Deze consument is ook steeds beter te bereiken via internet en ontwikkelt momenteel via internet nieuwe informatiezoekstrategieën waarop de archiefinstellingen kunnen inspelen. Als op allerlei informatievragen via algemene zoekmachines ook de historische antwoorden die opgesloten zitten in de archieven zichtbaar worden, kunnen geheel nieuwe doelgroepen worden aangeboord. Bovendien worden in algemene zin de consumenten gemiddeld ouder en hoger opgeleid, wat een steeds verder toenemende interesse voor historische informatie met zich mee zou kunnen brengen.

3.6 Gegarandeerde kwaliteit leveren

Zoals ook de overheid vanuit de steeds kritischer wordende consument in toenemende mate werkt met burgerhandvesten en prestatiecontracten om een bepaalde kwaliteit te kunnen garanderen, zo zal ook de hele archiefsector dit moeten gaan doen. Om bezoekers tevreden te houden is het van belang dat alle archiefinstellingen een bepaalde gegarandeerde kwaliteit leveren. De archiefsector tracht dit te realiseren door het in het leven roepen van het kwaliteitshandvest en de kwaliteitsmonitor. Het kwaliteitshandvest bevat bepaalde minimumeisen waar gebruikers op kunnen rekenen. Deze minimumeisen hebben veelal betrekking op zaken als het fysiek bezoek, de dienstverlening op afstand, de openingstijden etc. Deze minimumeisen, ook wel servicenormen genoemd, worden door een groot aantal archiefinstellingen op hun site geplaatst, zodat bezoekers weten wat zij mogen verwachten. In hoeverre de archiefinstellingen deze minimale, gegarandeerde kwaliteit ook waarmaken wordt duidelijk door de uitkomsten van de kwaliteitsmonitor. Deze monitor geeft inzicht in de waardering van de bezoekers voor de dienstverlening. Op basis van deze uitkomsten kunnen aanpassingen in het handvest plaatsvinden en kan de kwaliteit van dienstverlening zo veel mogelijk worden aangepast aan de wensen van de bezoekers. Deze kwaliteitsinstrumenten moeten zorgen voor tevreden en terugkerende bezoekers. Het is de bedoeling dat de hele archiefsector met deze kwaliteitsinstrumenten gaat werken.

Kwaliteitsgarantie door handvest en monitor

3.7 Samenwerken met en leren van andere culturele sectoren

Ook in andere culturele sectoren is men bezig om de publieksgerechtigheid en de geleverde kwaliteit te vergroten. De museumbranche bijvoorbeeld werkt al enige tijd (1998) met een monitoring- en benchmarksysteem. Ook bibliotheken zijn sinds 2001 volop met kwaliteit aan de gang en zijn gestart met de invoering van het INK-model. De archeologen zijn vrij ver met het beschrijven van de werkprocessen; de beschrijving en normering van de proceskant gaat bijvoorbeeld verder dan bij musea.

Het werken met een Kwaliteitshandvest en de Kwaliteitsmonitor Dienstverlening Archieven past heel goed in het proces van continu verbeteren. Ook in de andere cultuursectoren wordt met dergelijke handvesten gewerkt, waarbij minimumeisen, normen, worden vastgesteld en getoetst. Met een klantenmonitor wordt ook in de museumbranche al gewerkt en elke bibliotheek moet ook een vorm van gebruikersonderzoek uitvoeren. In de archeologiesector zijn de

gebruikersonderzoek uitvoeren. In de archeologiesector zijn de handvesten en monitoren nog geen gemeengoed.

Diverse vertegenwoordigers van archiefinstellingen zijn van mening dat de archiefsector nog kan leren van de musea en bibliotheken, alhoewel zij hun 'achterstand' steeds meer aan het inlopen zijn. Vanuit de trend van schaalvergroting lijkt het belangrijk om samen te werken met andere culturele instellingen. Op deze manier kunnen publieksgerichte activiteiten efficiënter aangepakt worden. Tevens kan daarbij geleerd worden van wat de ander al heeft ontwikkeld en bereikt, zonder daarbij de eigen identiteit en de unieke producten van de archiefsector uit het oog te verliezen. Archiefinstellingen zouden samen met bibliotheken, musea en archeologie één loket voor het publiek kunnen vormen, zoals nu al min of meer gebeurt in de vorm van de cultuurwijzer ('www.cultuurwijzer.nl'; een site waarop monumenten, archeologie, musea, bibliotheken en archieven gezamenlijk hun informatie aanbieden). Tevens zouden zij samen kunnen werken, maar ook kunnen leren van andere culturele instellingen op het vlak van automatisering en het aanstellen van marketingmedewerkers en fondsenwervers. In de museumwereld wordt al veel langer en vanzelfsprekender gewerkt met marketingmedewerkers en fondsenwervers. Hier is het cultureel ondernemerschap al veel meer onderdeel van de branche dan in de archiefsector en ook zijn de musea (met zeer veel variatie) verder op het gebied van publieksgerichtheid. De bibliotheken zouden als voorbeeld gesteld kunnen worden wat betreft het vervullen van een duidelijke maatschappelijke functie.

Leren van musea en bibliotheken

3.8 Ontwikkelen van nieuwe producten en diensten

Bij het ontwikkelen en aanbieden van nieuwe producten en diensten voor de archiefsector moeten de 'huidige' consument en de nieuwe doelgroepen voor ogen worden gehouden. Een dergelijke vraaggerichte benadering is nog geen usance onder archivariissen.

Bij nieuwe producten en diensten kan gedacht worden aan producten en diensten die via internet, bijvoorbeeld in de vorm van belevenissen, digitaal worden aangeboden, waarbij op trefwoord door middel van een schillenstructuur makkelijk gezocht kan worden binnen de (digitale) collecties van de diverse archiefinstellingen. Op deze manier kan iedereen op het moment dat het hem/haar uitkomt (gemak) de informatie die hij of zij zoekt (maatwerk), snel (gemak) en op een aansprekende manier (belevenissen) opvragen en tot zich nemen.

Digitale producten en diensten via internet

Tevens kan gedacht worden aan producten en diensten op het gebied van cultuureducatie en cultuurtoerisme. Voor het ontwikkelen en aanbieden van nieuwe producten en diensten op het gebied van cultuureducatie is een actieve benadering van scholen en docenten nodig. Producten en diensten op het gebied van cultuurtoerisme en cultuureducatie kunnen in samenwerking met andere (culturele) instellingen bedacht en aangeboden worden. De mogelijkheden van samenwerking op dit terrein worden nog lang niet ten volle benut. De marketingpilot in de noordelijke provincies in het kader van het convenant archieven biedt concrete handvatten voor het (gezamen-

Cultuureducatie en cultuurtoerisme

lijk) ontwikkelen van nieuwe producten en diensten waarbij nieuwe doelgroepen en hun behoeften als uitgangspunt worden genomen.⁴⁶

⁴⁶ M. C. Smit-Kreetz, *Drents Archief; Marketingpilot Noordelijke Archieven "Naar een breder publiek door een aansprekend serviceconcept", Amersfoort, 24 oktober 2003.*

4 Wat willen we bereiken?

4.1 Inleiding

Op basis van de trends en de daaruit volgende uitdagingen voor de archiefsector, die in het vorige hoofdstuk zijn gepresenteerd, gaat dit hoofdstuk in op dat wat de archiefsector wil bereiken. Waar willen we naar toe? De belangrijkste zaken die de archiefsector zal moeten verwezenlijken om te komen tot een publieksgericht archiefbestel en maximale toegankelijkheid zijn:

- het aanboren van nieuwe en andere doelgroepen (paragraaf 4.2);
- het maximaliseren van de aanwezige potentie (paragraaf 4.3).

Deze twee punten zijn met elkaar verweven en kunnen niet los van elkaar gezien worden.

4.2 Nieuwe, andere doelgroepen aanboren

4.2.1 Opzet marktonderzoeken

Er zijn in opdracht van IOO diverse marktonderzoeken uitgevoerd. Eén marktonderzoek betrof een telefonisch onderzoek onder 1.721 Nederlanders van achttien jaar en ouder. Met behulp van deze steekproef zijn diverse deelonderzoeken uitgevoerd. Deze steekproef is representatief voor de bezoekers en niet-bezoekers van archiefinstellingen. Een ander marktonderzoek betrof een internetenquête onder 2.298 bezoekers van de websites van 28 archiefinstellingen. Deze onderzoeken zijn gebruikt om de huidige bezoekers te typeren (zie paragraaf 2.4) en om nieuwe, andere doelgroepen te identificeren. De mogelijke nieuwe doelgroep van virtuele bezoekers van archiefinstellingen die nu nog geen gebruiker van archieven zijn, is ook door middel van een nadere telefonische enquête verdergaand geanalyseerd.

4.2.2 De potentie van archiefinstellingen

Op basis van de marktonderzoeken kunnen de bestaande doelgroepen en de nieuwe doelgroepen van de archiefinstellingen bepaald worden. Van de totale bevolking van 18 jaar en ouder (12,5 miljoen mensen) heeft 20% wel eens een fysiek en/of virtueel bezoek aan een archiefinstelling gebracht. Drieënveertig procent van de bevolking is waarschijnlijk op geen enkele wijze te interesseren om gebruik te maken van archieven of om kennis te maken met archiefinstellingen. Bij deze groep valt geen lichte culturele of historische belangstelling te bespeuren. Een geheel nieuwe doelgroep is de groep die voortsnog alleen interesse heeft om virtueel kennis te nemen van archieven en die alleen via internet een bezoek wil brengen aan archiefinstellingen (tabel 4.1).

Tabel 4.1 Totaalbereik (potentiële) archiefgebruikers absoluut en in procenten van de totale bevolking van 18 jaar en ouder

Archiefgebruikers	Niet-bezoekers	Huidig	Nieuw	Totaal	%
Niet-gebruikers en -bezoekers (noch fysiek noch digitaal)	6.550.000			6.550.000	52
Huidige gebruikers en bezoekers:				2.500.000	
- alleen fysiek gebruik & bezoek		900.000			7
- fysiek én digitaal gebruik & bezoek		1.600.000			13
Nieuwe gebruikers en bezoekers (alleen digitaal)			3.450.000	3.450.000	28
Totaal	6.550.000	2.500.000	3.450.000	12.500.000	100

Bron: Telefonische enquête Survey en internetenquête EIM Stratus, beide in opdracht van IOO.

Op basis van tabel 4.1 kan geconcludeerd worden dat nieuwe, andere doelgroepen zich met name zullen bevinden in de categorie 'alleen digitaal' en wellicht een klein beetje in de groep 'noch fysiek noch digitaal'. De groep 'alleen fysiek' en 'fysiek en digitaal' (totaal 20%) benoemen wij als de huidige bezoekers, die conform paragraaf 2.6 getypeerd kunnen worden als geïnteresseerden in genealogie (7%), geïnteresseerden in historische informatie (4%), geïnteresseerden in de eigen woonomgeving (4%), geïnteresseerden met een diffuus interessepatroon (4%) en geïnteresseerden in beelden (1%).

4.2.3 De typologie van nieuwe gebruikers

De omvangrijke nieuwe doelgroep (3,5 miljoen en 28% van de bevolking van 18 jaar en ouder) kan getypeerd worden in vier profielen. Deze profielen zijn, met uitzondering van de genealogen, ook reeds zichtbaar bij de bestaande doelgroepen (zie paragraaf 2.6 en tabel 2.8). Wel verschuift het relatieve belang van de diverse profielen. Onder de nieuwe doelgroepen en de potentiële nieuwe gebruikers van archieven zijn nauwelijks geïnteresseerden in uitsluitende genealogische informatie en zijn de geïnteresseerden in de eigen woonomgeving (16%) en de geïnteresseerden in beelden (4%) veel sterker vertegenwoordigd dan onder de huidige bezoekers en gebruikers.⁴⁷

⁴⁷ Naast het hoofdinteressegebied heeft men vaak ook belangstelling voor andere informatie uit archieven. Vele potentiële nieuwe gebruikers en bezoekers hebben geen ééndimensionale belangstelling.

Tabel 4.2. De potentiële nieuwe bezoekers en gebruikers van archieven naar type (totaalbereik in aantal en in % van de Nederlandse bevolking > 18 jaar)

Segmenten	Aantal	%
Nieuwe virtuele bezoekers	3.450.000	28
<i>Waarvan:</i>		
- geïnteresseerden in eigen woonomgeving	2.052.000	16
- geïnteresseerden in beelden	466.000	4
- geïnteresseerden in historische informatie	466.000	4
- diffuus interessepatroon	466.000	4

Bron: Telefonische enquête Survey en internetenquête onder bezoekers van de websites van archiefinstellingen EIM Stratus in opdracht van IOO.

Personen met interesse voor de eigen woonomgeving

De nieuwe doelgroep die het archief digitaal wil bezoeken om iets te weten te komen over de eigen woning, straat, buurt, stad of streek is verreweg het grootst in omvang. Het betreft ruim 2 miljoen personen ofwel 16% van de Nederlandse bevolking ouder dan 18 jaar. Zij zijn geïnteresseerd in de lokale historie. Deze groep zal eens of meerdere keren per jaar digitaal een archiefinstelling bezoeken en raadpleegt daarnaast ook wel andere cultuurhistorische bronnen. Naast de informatie over de eigen woonomgeving treffen zij ook andere informatie aan die hun interesse heeft (historische informatie of afbeeldingen).

Personen met interesse in afbeeldingen en audiovisuele bronnen

Deze potentiële nieuwe doelgroep is nu uitermate negatief over het huidige digitale aanbod van archiefinstellingen. Men waardeert de huidige sites negatief en hun oordeel is gebaseerd op intensieve internetervaringen. Deze doelgroep maakt intensief gebruik van internet. Men vindt soms wat men zoekt, maar men vindt daarnaast ook historische informatie. Het oordeel daarover is neutraal. De potentiële nieuwe doelgroep is voor 35% hoogopgeleid. Dit is iets lager dan de huidige bezoekers met een nagenoeg identiek profiel.

Personen met interesse in historische informatie

Deze potentiële doelgroep bezoekt de website van een archiefinstelling waarschijnlijk eens of meerdere keren per maand en raadpleegt daarnaast geen andere (fysieke) bronnen. De nieuwe groep heeft deels een matige en deels een brede interesse in cultuur. De groep is uitsluitend geïnteresseerd in historische informatie en treft daarnaast geen andere informatie aan die de interesse wekt. Personen die historische informatie hebben gevonden, zijn daar enthousiast over.

Personen met een diffuus interessepatroon

Deze nieuwe doelgroep is niet expliciet op zoek naar één soort informatiebron. De nieuwe groep zal wekelijks de website van een archiefinstelling bezoeken en vertoont daarnaast geen intensief zoekgedrag. Op het cultureel historische vlak is men tamelijk eenzijdig geïnteresseerd in genealogie. De groep vindt veel meer soorten informatie op de websites dan waarnaar men oorspronkelijk op zoek is. De waardering daarover is gemiddeld positief. De persoonsken-

merken van deze doelgroep wijkt sterk af van die van de andere doelgroepen en van de huidige bezoekers met een vergelijkbaar interesseprofiel. De groep is tamelijk jong (gemiddelde leeftijd van 37 jaar), vrouwen zijn iets oververtegenwoordigd (54% is vrouw), de maatschappelijke participatiegraad is hoog (93% werkt of zit op school) en het opleidingsniveau is laag (15% is hoog opgeleid).

4.2.4 De potentie van publieksgerichte archiefinstellingen

Wanneer we deze potentiële, nieuwe bezoekers en gebruikers uit tabel 4.2 naar type en aantal optellen bij de huidige bezoekers en gebruikers uit tabel 2.8, levert dat totaal tabel 4.3 op.

Tabel 4.3 De huidige en potentiële bezoekers en gebruikers van publieksgerichte archiefinstellingen opgeteld naar type (totaalbereik in aantal en in % van de Nederlandse bevolking > 18 jaar)

Segmenten	Aantal	%
	totaal	totaal
Huidige fysieke én virtuele bezoekers	2.500.000	20
Nieuwe virtuele bezoekers	3.450.000	28
Totaal	5.950.000	48
<i>waarvan:</i>		
- geïnteresseerd in eigen woonomgeving	2.502.000	20
- geïnteresseerd in historische informatie	991.000	8
- diffuus interessepatroon	991.000	8
- uitsluitend interesse in genealogie	875.000	7
- geïnteresseerd in beelden	616.000	5

Bron: Telefonische enquête Survey en internetenquête onder bezoekers van de websites van archiefinstellingen EIM Stratus in opdracht van IOO.

Legenda: afrondingen op 5.000-tallen zorgen dat het totaal van de doelgroepen hoger uitkomt dan 5.950.000.

Iets meer dan de helft van de Nederlandse bevolking ouder dan achttien jaar zal niet of nauwelijks geïnteresseerd kunnen worden in het aanbod van archiefinstellingen. Wel zullen met cultuureducatieve activiteiten ook jongeren onder de achttien jaar bereikt worden. Met behulp van de marktonderzoeken is geraamd dat de publieksgerichte archiefinstellingen een totale doelgroep van bijna zes miljoen Nederlanders ouder dan achttien jaar kunnen bereiken door beter te voorzien in hun informatiebehoeften. Van deze totale doelgroep is 42% primair geïnteresseerd in de eigen woonomgeving (20% van alle Nederlanders ouder dan achttien jaar), 17% in historische informatie, 17% heeft een diffuus interessepatroon, 15% is vooral geïnteresseerd in genealogie en 10% is primair geïnteresseerd in beelden (5% van alle Nederlanders ouder dan achttien jaar). Daarbij dient bedacht te worden dat men ook vaak belangstelling heeft voor andere informatie uit archieven. Veel huidige en potentiële gebruikers hebben geen één-dimensionale belangstelling en kunnen positief verrast worden door onverwachte vondsten die zij aantreffen in archieven.

4.3 Het maximaliseren van de potentie van een publieksgericht archiefbestel

Door een maximale virtuele toegankelijkheid van de volledige collectie van de archieven te realiseren, door alle gemeenten en waterschappen te laten participeren in de (virtuele) Historische Collectie Nederland en door nieuwe producten en diensten te ontwikkelen, kan het jaarbereik van het nieuwe publieksgerichte archiefbestel geoptimaliseerd worden (tabel 4.4).

Het concept of het begrip 'Historische Collectie Nederland' is de opstelsom van alle collecties in de archiefbewaarplassen in Nederland. Door alle 'deelcollecties' virtueel toegankelijk te maken, door een gezamenlijke virtuele schil over alle deelcollecties, door één toegangspoort, door enige standaardisering van de toegang tot de decentrale deelcollecties (zoekschermen, terminologie, vormgeving) kunnen nieuwe doelgroepen bereikt worden en ontstaat een krachtig marketingconcept. De naamgeving 'Historische Collectie Nederland' drukt de ambitie uit van de archiefinstellingen om het gebruik van archieven te doen toenemen, om aan te sluiten bij de beleving van (nieuwe) doelgroepen, om 'zichtbaar' te worden voor nieuwe potentiële gebruikers die via internet antwoord zoeken op allerlei (historische) informatievragen en om hun imago en naamsbekendheid te verbeteren.⁴⁸ De 'Historische Collectie Nederland' is het antwoord van de archiefinstellingen op de constatering dat hun websites en internettoegangen tot de collecties voor het publiek lastig en moeilijk toegankelijk zijn.⁴⁹ Ook in de Marketingpilot Noordelijke Provincies wordt iets over de toegankelijkheid gezegd. Bij de nieuwe doelgroepen speelt confrontatie een belangrijke rol. Het publiek moet 'tegen het aanbod van archieven aanlopen', want het gaat er niet zelf actief naar op zoek.⁵⁰

De toename van het jaarbereik wordt voor ongeveer 80% verklaard door de virtuele toegankelijkheid tot de archiefcollecties (inventariseren, plaatsingslijsten, nadere toegangen, trefwoorden en primaire bronnen, waaronder foto's, tekeningen en kaarten) en voor ongeveer 20% door de hele Nederlandse collectie toegankelijk te maken en (virtueel) geen witte vlekken meer te laten bestaan. Dit zijn allebei verbeteringen die nodig zijn om tot een publieksgericht archiefbestel te komen en die onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Het totale jaarbereik van een publieksgericht archiefbestel kan daardoor met 125% stijgen tot 1,3 miljoen Nederlanders.

Het jaarbereik wordt voor 84% gerealiseerd door beter, vollediger en eenvoudiger tegemoet te komen aan allerlei informatievragen, voor 13% door de activiteiten op het gebied van cultuurtoerisme te inten-

⁴⁸ De 'Historische Collectie Nederland' moet niet verward worden met de term 'Instituut Collectie Nederland' die vooral betrekking heeft op het behoud van cultureel erfgoed. De 'Historische Collectie Nederland' sluit aan bij het recente advies van de Raad voor Cultuur over de digitalisering van cultuur. Ook voor de Raad voor Cultuur is het primaire doel een betere publiekstoegankelijkheid en een groter publieksbereik.

⁴⁹ Verstappen, M. en J. van de Pas et al. (2003). Er valt nog een wereld te winnen. Website-test archieven in: *Informatie Professional 2003* (7), p. 18 – 31.

⁵⁰ M. C. Smit-Kreetz, *Drents Archief; Marketingpilot Noordelijke Archieven "Naar een breder publiek door een aansprekend serviceconcept"*, Amersfoort, 24 oktober 2003, p. 33.

siveren en te verbeteren, en voor 2% door meer en betere producten en diensten te leveren op het gebied van cultuureducatie. Meer en betere producten op het gebied van cultuurtoerisme en cultuureducatie worden daarbij vooral gerealiseerd door intensievere onderlinge samenwerkingsrelaties en gezamenlijke producten met andere erfgoedinstellingen.

Tabel 4.4 Het jaarbereik van een publieksgericht archiefbestel (x 1.000)

Bezoekers/gebruikers/klanten	Huidig jaarbereik	Toename jaarbereik	Nieuw jaarbereik	% totaal	% toename
Doel:					
– informatievragen	445	615	1.060	84	+138
– cultuureducatie	15	15	30	2	+100
– cultuurtoerisme	100	70	170	13	+ 70
Totaal	560	700	1.260	100	+125
Toename (huidig bereik = 100)	100	125	225		

Bron: IOO.

Daarnaast mag verwacht worden dat door een maximale virtuele toegankelijkheid de *frequentie* van het gebruik zal gaan toenemen. De virtuele bezoekers van archieven die de webenquête hebben ingevuld, bezoeken de website van het archief gemiddeld twintigmaal per jaar. Dit is achtmaal meer dan het aantal fysieke bezoeken dat een bezoeker per jaar bij een archief gemiddeld aflegt. Met de mogelijke toename in de frequentie van het bezoek is bij de raming van het nieuwe jaarbereik in bovenstaande tabel geen rekening gehouden.

5 Wat is daarvoor nodig?

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de randvoorwaarden en specificaties gedefinieerd waaraan voldaan moet worden om het hoofd te bieden aan de uitdagingen waarvoor de archiefsector zich geplaatst ziet. Op de uitdagingen kan het beste ingespeeld worden door de archiefinstellingen zodanig publieksgericht te laten opereren dat de traditionele doelgroepen beter bediend worden en dat nieuwe doelgroepen aangeboord kunnen worden. Kortom in paragraaf 5.2 worden de specificaties van een publieksgericht archiefbestel geschetst. In paragraaf 5.3 volgen de kwaliteitsstandaarden met minimumeisen, gevolgd door de organisatorische vereisten in paragraaf 5.4. In paragraaf 5.5 wordt de taskforce geïntroduceerd die nodig is om ervoor te zorgen dat onomkeerbare stappen gezet worden in de realisatie van een publieksgericht archiefbestel. In paragraaf 5.6 wordt ingegaan op de investerings- en exploitatiemiddelen die idealiter nodig zijn om een dergelijk publieksgericht archiefbestel te realiseren.

5.2 Specificaties van een publieksgericht archiefbestel

Volledige virtuele ontsluiting en toegankelijkheid van de collectie

Alle archieven en archiefinstellingen dienen aangesloten te zijn op internet en te beschikken over een website. Daarbij is het van belang dat de archieven en archiefinstellingen eenvoudig en direct virtueel benaderbaar zijn en niet in vele lagen diep verborgen zijn in bijvoorbeeld gemeentelijke websites. Alle collecties dienen volledig geïnventariseerd en ontsloten te zijn, waarbij de collectie toegankelijk is via gedigitaliseerde inventarissen, plaatsingslijsten en nadere toegangen. Op meta- en mesoniveau zijn de collecties dan ontsloten en toegankelijk.

Deels virtueel toegankelijk maken van de primaire bronnen

Het is van belang dat de bestaande digitale en virtuele initiatieven (ISIS, Digitale Stamboom, GenLias, TOP, Woonomgeving) vervolmaakt worden. Dit vergt dat een deel van de primaire bronnen gedigitaliseerd is. Bij het digitaliseren van primaire bronnen kan verder ook gedacht worden aan overige kaarten, foto's, tekeningen, filmmateriaal, notariële akten, topstukken e.d. Ook dient aandacht besteed te worden aan het digitaal beschikbaar stellen van oude foto's, prenten, afbeeldingen en tekeningen. Op deze wijze is een beperkt deel van de collectie op microniveau toegankelijk en ontsloten.

Virtuele eliminatie witte vlekken waardoor gebruikers en bezoekers toegang hebben tot de hele Nederlandse collectie

Om dit punt te kunnen realiseren dient de hele Nederlandse collectie geïnventariseerd en digitaal ontsloten te zijn. Tevens dient de hele collectie toegankelijk te zijn door gedigitaliseerde inventarissen, plaatsingslijsten en nadere toegangen. Als deze situatie is bereikt, kan

de instelling of witte vlek zich aansluiten bij de virtuele collectie van alle archieven in Nederland. De collectie van alle archiefinstellingen is onderdeel van één landelijk (virtueel) netwerk.

Daarnaast is het mogelijk om ook fysiek gesproken geen witte vlekken meer te hebben door een professioneel archief in te richten (alleen of in samenwerking) en een archivaris aan te trekken óf door aansluiting te zoeken bij andere archiefinstellingen. Hier zit dan een fysieke infrastructuur achter van depots, studiezalen en professionele archivariissen met alleen de mogelijkheid tot fysieke raadpleging in de centrumgemeente. Op deze wijze kan op kosteneffectieve wijze het behoud en beheer adequaat geregeld worden en kan de fysieke toegankelijkheid volgens de eisen van het Handvest gerealiseerd worden.

Eén (virtuele) Historische Collectie Nederland

Voor het ontstaan van één Historische Collectie Nederland is het van belang dat alle archiefinstellingen via één toegang (archiefnl.nl; archieven.nl; archiefplein.nl of via een andere naam) toegankelijk zijn. Tevens dient de hele Nederlandse collectie geïnventariseerd en ontsloten te zijn. Toegang tot de collectie wordt verkregen via gedigitaliseerde inventarissen, plaatsingslijsten, nadere toegangen en het gebruik van niet-gespecialiseerde zoektermen. Om de Historische Collectie Nederland te kunnen bereiken, moeten standaarden ontwikkeld worden die de toegang tot de 'deelcollecties' vereenvoudigen.

Om de Historische Collectie Nederland te realiseren, dienen de direct betrokkenen dit concept te omarmen en moet een initiatief genomen worden om het concept snel ingang te doen vinden, om gezamenlijk standaarden te ontwikkelen en om tot enige afspraken te komen. Een dergelijk initiatief kan het beste belegd worden op landelijk niveau omdat het om een landelijke virtuele infrastructuur gaat waarbij alle archiefinstellingen kunnen aansluiten (vergelijkbaar met Woonomgeving en TOP). De archiefinstellingen moeten gestimuleerd en geprikkeld worden om zich bij deze ontwikkelingen aan te sluiten. Alleen op deze wijze kan ervoor gezorgd worden dat de toegang tot de deelcollecties vereenvoudigd wordt en dat een aanzienlijke vergroting en verbreding van de doelgroepen voor archiefinstellingen gerealiseerd wordt.

De Historische Collectie Nederland kan landelijk gepromoot worden naast de eigen lokale PR. Dit zorgt voor een optimaal gebruik van de collectie van buiten de eigen regiogrenzen.

Gegarandeerde kwaliteit leveren

Alle archiefinstellingen dienen het Handvest Kwaliteit Archieven te hanteren. In de toekomst moet dit Handvest uitgebreid worden met afspraken (minimumeisen) over de virtuele toegankelijkheid. Hieraan kan de Vereniging DIVA samen met de Vereniging DEN (Digitaal Erfgoed Nederland) inhoud geven. Vervolgens dient door middel van de Kwaliteitsmonitor getoetst te worden of de gegarandeerde kwaliteit ook daadwerkelijk geleverd wordt. De Kwaliteitsmonitor

verschafft inzicht in de waardering van de bezoekers voor de dienstverlening. Op deze manier kan in kaart gebracht worden of de bezoekers tevreden zijn en wellicht in de toekomst terug zullen komen.

Cultuureducatie en cultuurtoerisme

Er dient voldoende capaciteit te zijn en bovendien een gegarandeerde hoge kwaliteit voor de activiteiten die op het gebied van cultuurtoerisme georganiseerd worden. Hierbij kan gedacht worden aan tentoonstellingen, lezingen, open dagen, manifestaties, historische wandelingen en activiteiten e.d. Ditzelfde geldt voor de activiteiten op het gebied van cultuureducatie; voldoende capaciteit en een goede kwaliteit zijn de vereisten. Voor cultuureducatie is een actieve benadering van scholen en docenten van belang. Daarbij is het belangrijk om regelmatig klantonderzoek uit te voeren, waarbij een inventarisatie wordt gedaan van de wensen van gebruikers. Hierbij moet niet vergeten worden om juist de wensen te inventariseren van personen die nog geen (virtuele) gebruiker of bezoeker zijn.

Om het maximale uit cultuurtoerisme en -educatie te halen is het belangrijk dat er een intensieve en frequente onderlinge samenwerking met andere (culturele) instellingen en organisaties plaatsvindt (bijvoorbeeld op het gebied van productontwikkeling) en dat nieuwe concepten, producten en diensten ontwikkeld worden.

5.3 Kwaliteitsstandaarden

De specificaties van een publieksgericht archiefbestel kunnen omgezet worden in een kwaliteitsstandaard voor alle archiefinstellingen. Daarbij zullen niet alle archiefinstellingen en witte vlekken op korte termijn alle onderdelen van de kwaliteitsstandaard kunnen implementeren (tabel 5.1).

Tabel 5.1 Implementatie van de kwaliteitsstandaarden

	Archiefinstellingen			Witte vlekken
	Klein	Middelgroot	Groot	
Virtuele ontsluiting en toegankelijkheid collectie	KT	KT	KT	KT
Eén (virtuele) Historische Collectie Nederland	KT	KT	KT	KT
Virtueel toegankelijk maken primaire bronnen	MLT	KT	KT	MLT
Eliminatie witte vlekken (50%)				MLT
Eliminatie witte vlekken (100%)				LT
Handvest Kwaliteit Archieven (incl. virtuele normen)	MLT	KT	KT	LT
Cultuureducatie	samenwerking	MLT	KT/MLT	samenwerking
Cultuurtoerisme	samenwerking	optie	MLT	-

Bron: IOO bv

Legenda: KT = korte termijn, MLT = middellange termijn (\pm 2008), lange termijn (\pm 2013), samenwerking = eventueel te realiseren in samenwerking met andere instellingen, optie = kan overwogen worden.

Het minimum voor alle archiefinstellingen en witte vlekken is in ieder geval om de onderdelen voor de kwaliteitsstandaard te realiseren

waarbij korte termijn (KT) vermeld staat. Zowel voor archiefinstellingen als witte vlekken geldt dan het realiseren van de virtuele aansluiting en toegankelijkheid tot de collectie en de aansluiting bij één (virtuele) Historische Collectie Nederland. Hiermee kunnen op substantiële wijze nieuwe doelgroepen aangeboord worden en speelt de archiefsector in op de historische kansen die er nu zijn in verband met de penetratie van internet. Daarnaast geldt voor middelgrote en grote archiefinstellingen ook het virtueel toegankelijk maken van een deel van de primaire bronnen en het naleven van het Handvest Kwaliteit Archieven. Iedere archiefinstelling kan eigen gradaties aanbrenge in de mate waarin primaire bronnen (documenten, 'schatten', foto's, prenten, tekeningen, actes) virtueel toegankelijk gemaakt worden. Voor een relatief groot bereik onder nieuwe doelgroepen kan de focus liggen op woonomgeving en foto's en prenten.

Voor de eliminatie van de witte vlekken geldt dat de beste oplossing is om aan te sluiten bij een grotere archiefinstelling, om samen een grotere archiefdienst te vormen of om dienstverleningsovereenkomsten aan te gaan met andere archiefinstellingen voor het kunnen leveren van hoogwaardige, professionele dienstverlening volgens de nieuwe kwaliteitsstandaarden. Dit samenwerkingsmodel kan het beste gepaard gaan met een virtuele toegankelijkheid tot de collectie van de witte vlek-gemeente.

5.4 Organisatorische vereisten

Meer onderlinge samenwerking en concentratie

Voor de kleine archiefinstellingen is het niet eenvoudig om geheel zelfstandig te voldoen aan de nieuwe kwaliteitsstandaarden. De hogere eisen op het gebied van het digitaal toegankelijk maken van de collectie, de fysieke en virtuele publieksactiviteiten en het participeren in landelijke ontwikkelingen gaan al snel de capaciteiten en vaardigheden van een kleine professionele bezetting te boven. Medewerkers moeten in een kleine zelfstandige archiefinstelling multifunctioneel inzetbaar zijn (behoudstaken, inventariseren, nadere toegangen maken, begeleiden vrijwilligers, inlichtingen verstrekken, onderzoek doen, ICT-taken uitvoeren, relatiebeheer, publieksactiviteiten ontplooiën, webmaster zijn, acquisitie van nieuwe archieven, marketing en communicatie et cetera, et cetera). De nieuwe kwaliteitsstandaarden zullen een stimulans zijn om in de regio tot samenwerkingsverbanden, fusies, taakafbakening en onderlinge dienstverlening te komen. De grotere archiefinstellingen kunnen daarbij een actieve rol spelen door proactief met duidelijke resultaatafspraken hun hulp aan te bieden. Tevens zal samenwerking met andere culturele en sociaal-maatschappelijke instellingen leiden tot nieuwe producten en diensten op het gebied van cultuureducatie en cultuurtoerisme.

Minder versnippering en heterogeniteit

De verschillen in professionele kwaliteit en publieksgerichtheid in viervijfde van de archiefsector maken het onmogelijk om een sterk imago op te bouwen. De specificaties van publieksgerichte archiefin-

stellingen, waaronder meer onderlinge samenwerking en concentratie, en de nieuwe kwaliteitsstandaarden leveren een belangrijke bijdrage aan meer homogeniteit in de archiefsector en aan een duidelijker profilering van de sector. Uniforme prestatieafspraken binnen de rijksarchiefdienst en de uitwisseling van prestatieafspraken en van kwaliteitshandvesten tussen gemeenten kunnen hier ook een bijdrage aan leveren. Verder kunnen de archiefinspecteurs door een meer uniforme rapportage in hun jaarverslagen zorgen voor minder heterogeniteit.

Politiek en bestuurlijk draagvlak

Om te komen tot een publieksgericht archiefbestel dienen de specificaties van publieksgerichte archiefinstellingen en de nieuwe kwaliteitsstandaarden instemming te krijgen bij de politiek en de bestuurders. Een heldere visie op de toekomst, duidelijke prestatieafspraken voor de toekomst, concretisering van de potentie en het bereik van nieuwe doelgroepen, en inzicht in de kosten en baten zijn daarbij onmisbaar.

Box 5.1 De betekenis van een publieksgericht archiefbestel voor de burgers

Witte vlek-gemeente:

- toename gebruik + 350%
- nieuwe gebruikers en doelgroepen
- profilering gemeente
- hogere kwaliteit dienstverlening
- interessante vrijwilligersactiviteit
- toename kosten ongeveer € 30.000
- toename kosten per inwoner € 1,60
- afname kosten per bezoeker -/ 15%

Gemeente met kleine archiefinstelling:

- toename gebruik + 110%
 - nieuwe gebruikers en doelgroepen
 - profilering gemeente
 - hogere kwaliteit dienstverlening
 - interessante vrijwilligersactiviteit
 - toename kosten 81%
 - toename kosten per inwoner ± € 5,00
 - afname kosten per bezoeker -/ 30%
-

Verder dienen de convenantpartners de visie van een meer publieksgericht archiefbestel actief uit te dragen.

Regiefunctie

Om met voldoende tempo, richting en focus het publieksgerichte archiefbestel en de kwaliteitsafspraken te implementeren, dient een actor in het archiefbestel het initiatief te nemen en een aantal regietaken op zich te nemen. De regietaken zijn: stimuleren, aanjagen, actoren erbij betrekken, afspraken maken, keuzes maken, standaarden afspreken, knopen doorhakken, integreren, implementeren, monitoren van voortgang en commitment voor concrete resultaatafspraken.

Stimulerende en coördinerende rol van de provincies

Van de provincies kan een belangrijke stimulerende en coördinerende rol uit gaan om een publieksgericht archiefbestel te realiseren. Deze rol kan eruit bestaan dat men samen met de grote archiefinstellingen in de provincie (vooral RHC's) dienstenpakketten ontwikkelt voor kleine archiefinstellingen en witte vlekken. Zij kun-

nen dan structurele of incidentele diensten afnemen van een grotere archiefdienst. Tevens zou de provincie de samenwerking binnen het totale erfgoed in een provincie moeten stimuleren. Dat kan het publieksbereik van archieven ook bevorderen.

Versterken van de vaardigheden van de archiefmedewerkers

De vaardigheden van vele archiefmedewerkers liggen veelal op een beperkt terrein binnen de (nieuwe) kerntaken van de archiefinstellingen. Over het algemeen blinken de medewerkers niet uit in marktgerichtheid, gastvrijheid, innovativiteit, ICT, profilering, communicatie, pr en marketing. Een zekere bescheidenheid en schuchterheid gaan hiermee gepaard. Volgens vertegenwoordigers uit het archiefveld speelt dit van hoog tot laag in het archiefveld. Het management zal maatregelen moeten nemen om de vaardigheden van zichzelf en van de medewerkers te ontwikkelen en te versterken.

Sense of urgency

Het is wenselijk dat het archiefbestel een 'sense of urgency' ontwikkelt om de kansen te pakken die zich momenteel voordoen. De relatief marginale positie van de archiefinstellingen binnen het cultureel erfgoed en de beperkte profilering naar een breder publiek kunnen omgebogen worden. Rond de opmars van internet bestaat er een unieke kans om dit te realiseren. De 'sense of urgency' is nodig omdat momenteel 70-80% van de bevolking experimenteert met nieuwe zoekstrategieën naar informatie via internet en hierin nieuwe mogelijkheden ontdekt. Als op algemene informatievragen ook vaak een (verwacht, onverwacht, interessant, leuk, verrassend) historisch antwoord komt vanuit de decentrale deelcollecties binnen de Historische Collectie Nederland bestaat de mogelijkheid dat de Historische Collectie Nederland tot de "favorieten" gaat behoren van maximaal zes miljoen Nederlanders. Over enkele jaren zijn de nieuwe zoekstrategieën ontwikkeld, is de experimenteerfase voorbij en hebben naar verwachting een beperkt aantal informatieaanbieders of -bemiddelaars een dominante positie gekregen aan de aanbodkant. Dan wordt de profilering van de rijkdom in de archieven veel minder eenvoudig.

Prioriteiten van de archiefinstellingen

Het realiseren van een archiefgericht archiefbestel hangt niet alleen af van méér financiële middelen. Méér samenwerking, het intern heralloceren van middelen, het ontwikkelen van nieuwe kwaliteitsstandaarden, het ontwikkelen van nieuwe producten en diensten, het aanboren van nieuwe doelgroepen, en het maken van afspraken over standaarden kunnen de archiefinstellingen in belangrijke mate realiseren met de bestaande middelen.

5.5 Inspireren, stimuleren en coördineren (taskforce)

Benutten van de 'window of opportunity'

Om op korte termijn de 'window of opportunity' te benutten, om een onomkeerbaar proces op weg naar een publieksgericht archiefbestel in gang te zetten en om op substantiële wijze de nieuwe kwali-

teitsstandaarden ingevoerd te krijgen, dienen de direct betrokkenen (OCenW, IPO, VNG, Unie van Waterschappen en DIVA) het initiatief te nemen. Dit initiatief kan de vorm aannemen van een taskforce op landelijk niveau.⁵¹ DIVA zou in staat moeten zijn om de uitvoering van de taskforce, die ervoor gaat zorgen dat in het jaar 2008 het publieksgerichte archiefbestel een feit is⁵², voor haar rekening te nemen.

Realiseren van onomkeerbare stappen

Om overal in Nederland de archiefinstellingen om te vormen tot publieksgerichte archiefinstellingen en om de nieuwe kwaliteitsstandaarden te implementeren, is tijd en geld nodig. Het ideaal zal niet in korte tijd bereikt zijn. Wel wordt ervan uitgegaan dat in de komende cultuurplanperiode (2005-2008) een aantal belangrijke stappen gezet worden om te komen tot een publieksgericht archiefbestel. In 2008 zal de modernisering van het archiefbestel tot een publieksgericht archiefbestel zo ver voortgeschreden zijn dat de vernieuwing onomkeerbaar is.⁵³

De taken van de taskforce

De taken van de taskforce zijn:

- zorgen dat de kwaliteitsstandaarden voor publieksgerichte archiefinstellingen verder geconcretiseerd en geoperationaliseerd worden (met name de kwaliteitsstandaarden voor virtuele toegankelijkheid, de uitwerking en invulling van de Historische Collectie Nederland en de samenhang tussen fysieke en virtuele kwaliteitseisen);
- zorgen dat snel keuzes gemaakt worden om te komen tot de instrumenten die inhoud geven aan de virtuele toegankelijkheid tot de Historische Collectie Nederland (Landelijk Digitaal Archievenoverzicht, virtuele toegangspoort tot alle archiefinstellingen [archieffnet.nl; archieven.nl; cultuurwijzer.nl; archiefplein.nl of een andere naam], definitie van de schil om alle decentrale collecties heen, keuze voor de freestyle zoekmogelijkheid om decentraal alle collecties te kunnen benaderen);
- het vervolmaken en stimuleren van de verdergaande penetratie van de bestaande initiatieven om archiefstukken thematisch digitaal toegankelijk te maken (Genlias, ISIS, Digitale Stamboom, GenLias, TOP en Woonomgeving);
- stimuleren en aanjagen van de ontwikkelingen om met ambitie te komen tot een publieksgericht archiefbestel ('benoemen' van ambassadeurs, sluiten van slimme en strategische allianties met andere partijen en mogelijke sponsors, free publicity, best practices be-

Concretisering en operationalisering kwaliteitsstandaarden

Instrumenten virtuele toegankelijkheid ontwikkelen

Archiefstukken thematisch digitaal toegankelijk maken

Stimuleren en aanjagen

⁵¹ Deze taskforce toont enige gelijkenis met het Procesbureau Bibliotheekvernieuwing dat in het leven is geroepen om de vernieuwing in het bibliotheekwezen een onomkeerbare stimulans te geven.

⁵² Dit sluit aan bij de recente aanbeveling van de Raad voor Cultuur om een projectgroep in het leven te roepen voor de digitalisering van cultuur; Raad voor Cultuur, eCultuur: van i naar e; advies over de digitalisering van cultuur en de implementatie voor cultuurbeleid, Den Haag, juni 2003.

⁵³ De archiefsector geeft op deze wijze haar vernieuwing procesmatig op dezelfde wijze inhoud als de bibliotheeksector zijn modernisering en vorming van basisbibliotheken.

- vorderen en uitwisselen, conferenties, workshops, platforms en dergelijke);
- het duidelijk maken aan gemeenten dat een betere dienstverlening niet tot grote kostenstijgingen hoeft te leiden, mits men het verstandig aanpakt;
 - het definiëren en vastleggen van concrete resultaatafspraken voor het jaar 2008 (adequate nulmeting, gemaakte keuzes en geïmplementeerde instrumenten, percentage archiefinstellingen die participeren in de Historisch Collectie Nederland, penetratie van de nieuwe kwaliteitsstandaarden);
 - het stimuleren van de ontwikkeling en uitwisseling van methodieken en monitoringsystemen om het informatiezoekgedrag en de wensen van nieuwe (potentiële) gebruikersgroepen te kennen en te volgen.

Resultaatafspraken 2008

Monitoringsysteem gebruikers

Concrete doelen van een initiërende en coördinerende taskforce

In de komende vier jaar kan met behulp van de taskforce het volgende bereikt worden:

- Het Handvest dienstverlening voor het archiefwezen wordt door driekwart van de archiefinstellingen actief gebruikt.
- De kwaliteitseisen om de virtuele toegang tot de collecties te borgen zijn gedefinieerd en gemeengoed geworden.
- De Historische Collectie Nederland is een algemeen aanvaard begrip geworden.
- Een dekkend landelijk digitaal archievenoverzicht is een feit.
- Een kwart van de archiefinstellingen participeert in de landelijke thematische collecties (Genlias, ISIS, Digitale Stamboom, TOP, Woonomgeving, dé schatten van de Historische Collectie Nederland en dergelijke).

Initiatieven op een breed terrein

Verder zal de taskforce de komende vier jaar initiatieven nemen om:

- landelijk te komen tot één virtueel zoekstelsel waarmee alle collecties decentraal benaderd kunnen worden en om het aantal archiefinstellingen dat daarbij is aangesloten toe te laten nemen;
- archiefinstellingen te stimuleren om hun collecties digitaal toegankelijk te maken en om alle inventarissen, plaatsingslijsten en nadere toegangen virtueel benaderbaar te maken; en om deze activiteit bij alle archiefinstellingen prioriteit te laten krijgen;
- samen met provincies en gemeenten de helft van de 'witte vlekken' hun dienstverlening op het niveau te laten brengen van de nieuwe kwaliteitsstandaarden; de instrumenten hiertoe zijn aansluiting zoeken bij een archiefinstelling in de omgeving en/of de collectie virtueel toegankelijk maken en deel te laten uitmaken van de Historische Collectie Nederland;
- virtuele informatiezoekers via de gebruikelijke zoekmachines substantieel vaker dan in het jaar 2003 informatie aangeboden te laten krijgen van archiefinstellingen op de trefwoorden en zoektermen die zij gebruiken;
- verdergaande samenwerking en concentratie binnen de archiefsector te bevorderen, waardoor de versnippering en heterogeniteit

- binnen de archiefsector verminderd wordt en het imago van de archiefsector wordt verbeterd;
- toenemende samenwerking tussen archiefinstellingen en andere organisaties in het erfgoedveld te stimuleren;
 - meer aandacht voor communicatie en pr te vragen waardoor zowel de naamsbekendheid als het imago van de archiefsector zal verbeteren;
 - medewerkers in de archiefsector meer vertrouwd te maken met publieksgericht denken en doen;
 - een publieksgericht archiefbestel breed te laten dragen bij de politiek, bij bestuurders en bij de gehele archiefsector.

Benodigde middelen

Voor de taskforce is gedurende vier jaar een fulltime projectleider nodig. De deelnemers uit het archiefveld die participeren in de taskforce krijgen een vergoeding voor hun tijdsinspanning. Op deze wijze kan commitment en kwaliteit gerealiseerd worden en kan de archiefsector tempo maken om majeure stappen te zetten op weg naar een publieksgericht archiefbestel. Het is wenselijk dat de archiefsector en de convenantpartners hun beste mensen deels vrijstellen voor de taskforce en de leden mandateren om knopen door te hakken. De totale middelen voor de vier jaar worden geraamd op 0,9 miljoen euro.

Ten aanzien van Woonomgeving en TOP is ervan uitgegaan dat in 2008 een kwart van de archiefinstellingen en witte vlekken participeert (75 deelnemers). Dan is voldoende momentum gecreëerd om de virtuele toegang tot populaire archiefstukken (persoonsgegevens en gegevens samenhangend met de woonomgeving) echt ingang te doen vinden. De potentie en het enthousiasme van potentiële gebruikers zijn er. Nu nog de wil en de benodigde financiële middelen.⁵⁴

5.6 Benodigde financiële middelen voor het ideaal van een volledig publieksgericht archiefbestel

Vanuit de kenmerken van de huidige situatie in het archiefbestel en de nieuwe specificaties van het publieksgerichte archiefbestel kan geanalyseerd worden welke additionele middelen nodig zijn voor de zelfstandige instellingen (par. 5.6.1) en de witte vlekken (par. 5.6.2). De uitgangssituatie en de stappen die gezet moeten worden, verschillen tussen beide type 'instellingen' aanzienlijk.

⁵⁴ Voor de instellingen bedragen de jaarlijkse kosten om aan te sluiten bij TOP tussen de 4.000 en 9.000 euro. In dit bedrag is 2.000 euro uitgetrokken om de landelijke infrastructuur te beheren en te onderhouden. Om aan te sluiten bij Woonomgeving is jaarlijks ongeveer 25.000 euro nodig per instelling. De jaarlijkse investeringskosten voor beheer, doorontwikkeling en onderhoud bedragen 180.000 euro. De ontwikkelkosten van Woonomgeving ad 2,2 miljoen euro zijn afgeschreven en worden niet doorbelast aan nieuwe deelnemers.

5.6.1 Voor de archiefinstellingen

Huidige middelen

De huidige financiële middelen van de openbare archiefinstellingen bedragen € 120 miljoen en 1.370 fte. Worden de geraamde middelen van de witte vlekken, de categorale archieven en de audiovisuele archieven daar bijgevoegd dan gaat er in het archiefbestel momenteel € 166 miljoen en 1.940 fte om (zie tabel 2.1). Daarnaast ontplooiën honderden vrijwilligers activiteiten ten behoeve van het digitaal bewerken en ontsluiten van de archieven. In paragraaf 5.6.2 wordt ingegaan op de benodigde middelen om de witte vlekken volledig te laten participeren in het ideaal van een landelijk dekkend publieksgericht archiefbestel.

De middelen voor publieksgerichte archiefinstellingen

Aan een representatieve groep archivariissen is gevraagd om te ramen welke structurele middelen benodigd zijn om te kunnen voldoen aan de specificaties van publieksgerichte archiefinstellingen. De archivariissen hebben zich verplaatst in de rol van archivaris van respectievelijk een kleine, een middelgrote en een grote zelfstandige archiefinstelling. Daarbij is het uitgangspunt geweest dat de komende Cultuurplanperiode benut gaat worden om te komen tot publieksgerichte archiefinstellingen zodat in het jaar 2008 het nieuwe publieksgerichte archiefbestel een feit zal zijn.

Kleine publieksgerichte archiefinstellingen

Het gedefinieerde gezamenlijke vertrekpunt was een zelfstandige kleine archiefinstelling met 600 meter archief (75% overheidsarchieven en 25% particuliere archieven) in een gemeente van 25.000 inwoners met minimaal 32 uur openstelling (Handvest). De huidige gemiddelde professionele bezetting van 2,1 fte was krap maar realistisch, gezien de huidige situatie in vele gemeenten en kleine streekarchieven in Nederland. De huidige bezetting van 2,1 fte moet met 81 procent toenemen tot 3,8 fte om alle nieuwe publieksgerichte taken te kunnen uitvoeren. Daarbij zijn de archivariissen unaniem van mening dat de groei vooral dient plaats te vinden in de digitale publieksgerichte activiteiten (+ 200%).⁵⁵

De archivariissen zijn daarbij van mening dat de kleine archiefinstellingen dienen samen te werken met een grotere archiefinstelling. Tussen grote en kleine archiefinstellingen dienen taakverdelingen tot stand te komen en moeten specialisaties afgesproken worden (huisarts-specialist-model). Geheel zelfstandig zal een kleine archiefinstelling onvoldoende inhoud kunnen geven aan de nieuwe publieksgerichtheid. Kleine geheel zelfstandige archiefdiensten kunnen niet voldoen aan de nieuwe kwaliteitsstandaarden van publieksgerichte archiefdiensten en zullen als zij niet tot taakafbakening

⁵⁵ Hierbij is geen rekening gehouden met het wegwerken van gemiddeld 36% achterstanden (globaal ontsluiten en inventariseren). De gemiddelde achterstanden zijn geraamd door de eigen situatie te vertalen naar de gedefinieerde gestileerde kleine archiefinstelling.

kunnen komen, genoeg moeten nemen met een beperkter takenpakket. Met behulp van de landelijke digitale projecten en afspraken, en de virtuele toegankelijkheid tot de Historische Collectie Nederland zijn nieuwe taakafbakeningingen wel eenvoudiger te realiseren dan in het verleden.

Middelgrote publieksgerichte archiefinstellingen

De archivariissen van middelgrote archiefinstellingen besloten hun beperkte capaciteit drastisch anders te gaan inzetten om tegemoet te komen aan de nieuwe kwaliteitsstandaarden voor publieksgerichte archiefinstellingen. Er wordt ten opzichte van de huidige inzet van medewerkers 40% minder capaciteit ingezet voor behoud, en de inzet van personeel voor het inventariseren van archieven wordt met een derde verminderd. Het scannen en de microverfilming van archieven en in toenemende mate het inventariseren van archieven besteedt men uit; eigen capaciteit is alleen nodig voor de begeleiding. Dit maakt mede ruimte vrij om meer nadere beschrijvingen te maken en om primaire stukken digitaal toegankelijk te maken (+50%), om meer te investeren in tentoonstellingen, open dagen, cursussen, cultuurtoerisme en cultuureducatie (+133%), om meer inspanningen te verrichten in pr, marketing en communicatie (+200%) en vooral om aan de eigen website veel meer tijd te kunnen besteden (+770%). In totaal is voor een publieksgerichte middelgrote archiefinstelling 41% meer capaciteit nodig. Door de herallocatie van taken neemt de inzet van medewerkers voor publieksgerichte fysieke en digitale activiteiten zelfs met 120% toe.

De grote publieksgerichte archiefinstellingen

De archivariissen van grote archiefinstellingen gaan ervan uit dat zij met een toename van 48% in de personele capaciteit kunnen voldoen aan de kwaliteitsstandaard van het nieuwe publieksgerichte archiefbestel. Er is vooral een belangrijke impuls nodig in de digitale publieksgerichte activiteiten (interactieve website, regelmatige veranderingen in de website, virtuele toegankelijkheid tot primaire bronnen, ISIS, Digitale Stamboom, Genlias, TOP, Woonomgeving). Deze activiteit neemt toe met 237%. In het verlengde van de digitale publieksgerichte activiteiten wordt veel meer capaciteit ingezet voor microverfilming en scanning (+120%). Daarnaast vergt het voldoen aan de nieuwe kwaliteitsstandaard voor de grote archiefinstellingen meer inspanningen op het gebied van cultuureducatie (+171%), tentoonstellingen, open dagen, cursussen, cultuurhistorische activiteiten en samenwerking met andere erfgoedinstellingen (+91%) en marketing, pr en communicatie (+33%). De activiteiten die nodig zijn om méér publieksgericht te kunnen zijn (microverfilming en scanning, maken van nadere omschrijvingen op de archieven, fysieke publieksgerichte activiteiten en digitale publieksgerichte activiteiten) nemen met 70 procent toe.

Benodigde middelen binnen de bestaande structuur

Voor alle 115 openbare zelfstandige archiefinstellingen tezamen (klein, middelgroot en groot) moet de capaciteit toenemen met 51% tot 2.067 fte (tabel 5.2). Hiervoor is een additioneel budget benodigd

van € 60 miljoen. Het totale budget komt daarmee op € 179 miljoen.⁵⁶ Met 51% additionele middelen kan – als de witte vlekken ook aansluiten bij de Historische Collectie Nederland – het jaarbereik van archiefinstellingen met 125% toenemen.

Tabel 5.2 De benodigde capaciteit in fte's van toekomstige publieksgerichte archiefinstellingen naar grootte (2008)

Hoofdactiviteiten	Zeër klein (16)	Klein (19)	Klein+ (26)	Middelgroot (37)	Groot (14)	Zeër groot (3)
Behoud	0,3	0,6	1,1	1,2	6,0	23,1
(Digitaal) toegankelijk maken	0,7	1,6	2,9	3,8	8,3	31,2
Publieksactiviteiten fysiek	0,8	1,7	3,2	4,1	12,5	47,9
Publieksactiviteiten digitaal	0,6	1,4	2,6	3,9	5,1	19,4
Overig	0,3	0,6	1,1	2,4	6,3	24,3
Totaal	2,7	5,9	10,9	15,4	38,2	145,9
Toename in procenten	81%	81%	81%	41%	48%	48%

Bron: IOO op basis van drie GroupSystems-bijeenkomsten (klein, middelgroot, groot) met archivarissen.

Naast de inzet aan personele middelen vergt de exploitatie ook financiële middelen voor de uitbesteding van restauratie- en conserveringsactiviteiten, digitale scanning en verfilming, automatisering, ontwikkeling en hosting van de websites. Voor kleine archiefinstellingen zullen deze kosten gaan oplopen omdat, naar verwachting, gemeenten in toenemende mate de kosten voor huisvesting, automatisering, kantoorartikelen e.d. zullen doorberekenen aan het oud-archief. De archivarissen van middelgrote archiefinstellingen verwachten dat deze kosten in 2008 op een niveau zitten van ongeveer € 30.000 tot € 40.000 per archiefinstelling. De toekomstige kosten van grote archiefinstellingen voor deze uitbestede activiteiten worden geraamd op ongeveer € 100.000 - € 150.000 per jaar. De kosten lopen op omdat scanning en digitalisering op een hoger niveau dan in 2003 zullen plaatsvinden en omdat de website regelmatig verbeterd moet worden (interactiviteit, nieuwe vormgeving, nieuwe software).⁵⁷

Benodigde middelen bij verdergaande samenwerking

Het gemiddelde bereik van de kleine archiefinstellingen (zeer klein, klein en klein+) is 45.400 inwoners. Het gemiddelde bereik van de middelgrote archiefinstellingen is 134.700 inwoners. Indien de kleine archiefinstellingen door verdergaande samenwerking een groter verzorgingsgebied kunnen bedienen en de omvang aannemen van een

⁵⁶ Gemiddeld over alle openbare archiefinstellingen is het integrale budget per fte 87.000 euro (personeelskosten, huisvestingskosten en materiële kosten). Het is denkbaar dat door de publieksgerichte activiteiten de huisvestingskosten minder dan proportioneel toenemen. In dat geval wordt het additionele budget om publieksgerichte archiefinstellingen te implementeren overschat.

⁵⁷ Voor de huidige openbare archiefinstellingen vormen de materiële uitgaven 23% van het totale exploitatiebudget. Er wordt aangenomen dat van de materiële uitgaven behorend bij het nieuwe budget (23% van € 180 miljoen = € 41 miljoen) ook additionele out-of-pocket uitgaven (€ 6,2 miljoen) bekostigd kunnen worden.

middelgrote archiefinstelling, kunnen de 61 archiefinstellingen teruggebracht worden tot 23 nieuwe middelgrote publieksgerichte archiefinstellingen. In het samenwerkingsmodel kan een publieksgericht archiefbestel gerealiseerd worden met € 58 miljoen additionele middelen. Dit is ten opzichte van het organisatiemodel met zelfstandige kleine, middelgrote en grote archiefinstellingen € 2 miljoen minder.⁵⁸

De relatief geringe besparingen van verdergaande samenwerking binnen het archiefbestel worden verklaard door het feit dat de middelgrote publieksgerichte archiefinstellingen veel meer publieksgerichte activiteiten ontplooiën en kunnen ontplooiën dan de kleine publieksgerichte archiefinstellingen (cultuureducatie, cultuurtoerisme, omvang van de archieven die digitaal toegankelijk zijn, participatie in de landelijke thematische projecten, interactiviteit website et cetera). De kwaliteit van kleine archiefinstellingen is onvergelijkbaar met de kwaliteit van middelgrote archiefinstellingen. Dit komt onder andere tot uiting in de verschillen tussen de exploitatiebudgetten. De huidige kleine archiefinstellingen hebben een exploitatiebudget van gemiddeld € 3,20 per inwoner, terwijl de huidige middelgrote archiefinstellingen over een budget van gemiddeld € 6,20 per inwoner beschikken. Ook na de aanpassingen om aan te sluiten bij het publieksgerichte archiefbestel blijft er een kwaliteitsverschil bestaan. De nieuwe kleine archiefinstellingen beschikken over een exploitatiebudget van € 6,60 per inwoner en de nieuwe publieksgerichte middelgrote archiefinstellingen van € 9,50 per inwoner.⁵⁹

Benodigde middelen bij een virtueel publieksgericht archiefbestel

Voor de kleine archiefinstellingen kan een publieksgericht archiefbestel ook bereikt worden als deze archiefinstellingen hun collecties virtueel toegankelijk maken, deel gaan uitmaken van de Historische Collectie Nederland en gaan participeren in de landelijke projecten (Nationaal Archievenoverzicht, Genlias, ISIS, Digitale Stamboom, TOP en Woonomgeving). De benodigde middelen van de overige archiefinstellingen (middelgroot, groot en zeer groot) nemen toe met de percentages die gegeven zijn in tabel 5.2.

Om aan te kunnen sluiten bij de kwaliteitsstandaarden van het publieksgerichte archiefbestel wordt verondersteld dat de kleine archiefinstellingen gedurende vier jaar een investeringsimpuls nodig hebben van gemiddeld één fte (zeer kleine instellingen), een halve fte (kleine archiefinstellingen) en drietiende fte voor de klein+-instellingen.⁶⁰ Deze capaciteit wordt in vier jaar tijd benut om de collectie digitaal toegankelijk te maken, inventarissen te digitaliseren, nadere toegangen te maken, om de website te maken, te vullen en te vernieuwen, en om samen te werken met andere archiefinstellingen en andere erfgoedinstellingen. Daarnaast wordt verondersteld dat scanning, verfilming en de website per instelling een additioneel budget vergen.

⁵⁸ Er wordt geen rekening gehouden met allerlei incidentele en frictiekosten om fusies en samenwerkingsverbanden te realiseren.

⁵⁹ Binnen de archiefsector zijn nog geen empirische gegevens voorhanden over de doelmatigheidswinst die bij fusies, samenwerking en grotere instellingen bereikt kan worden.

⁶⁰ De gemiddelde personeelskosten bij alle openbare archiefinstellingen bedraagt 46.000 euro per fte.

Naast de eenmalige investeringsimpuls dienen de exploitatielasten van de overige archiefinstellingen (middelgroot en groot) met 41% toe te nemen om te komen tot publieksgerichte archiefinstellingen. De structurele additionele exploitatiekosten in dit organisatiemodel bedragen €49 miljoen. Ook door de introductie van de nieuwe kwaliteitsstandaarden van een publieksgericht en door de benodigde additionele middelen kan het publieksbereik met 125% toenemen.

De benodigde middelen in drie organisatiemodellen

Er zijn drie modellen doorgerekend om tot publieksgerichte archiefinstellingen te komen: vanuit zelfstandigheid van alle archiefinstellingen (€179 miljoen), in samenwerking (€177 miljoen) en virtueel (€168 miljoen). De exploitatiekosten van het samenwerkingsmodel verschillen nauwelijks van die van de implementatie van het publieksgerichte model vanuit de bestaande structuur. De kosten nemen gemiddeld met 33-50% toe, terwijl het publieksbereik met 125% toeneemt (inclusief het invullen van de witte vlekken). Hierdoor nemen de kosten per inwoner met 41-50% toe en dalen de kosten per bezoeker met 24-32% (tabel 5.3).

Daarnaast vergt het virtuele publieksgerichte stelsel gedurende vier jaar investeringen voor de kleine archiefinstellingen om de collectie digitaal toegankelijk te maken, inventarissen te digitaliseren, nadere toegangen te maken, om de website te maken, te vullen en te vernieuwen, en om aan te sluiten bij de landelijke thematische projecten. Daarnaast wordt verondersteld dat scanning, verfilming en de website per jaar €10.000 gedurende deze vier jaar extra investeringen vergen per kleine archiefinstelling. Het totale investeringsbudget gedurende deze vier jaar voor de zeer kleine en kleine archiefinstellingen om deel te gaan uitmaken van het publieksgerichte archiefbestel bedraagt bij deze veronderstellingen €8,5 miljoen of €2,1 miljoen per jaar.

Tabel 5.3 De structurele exploitatiekosten van publieksgerichte openbare archiefinstellingen in twee modellen (x € miljoen en € per inwoner/bezoeker)

Huidige en toekomstige exploitatie	Totaal	Index	Index	Index	Index
Huidige exploitatie (x € miljoen)	119,5	100			
- per inwoner (€)	10,20		100		
- per bezoeker (totaal bereik) (€)	60,50			100	
- per bezoeker (jaarberek) (€)	270,30				100
Publieksgericht (x € miljoen)	179,1	150			
- per inwoner (€)	15,33		150		
- per bezoeker (totaal bereik) (€)	43,60			72	
- per bezoeker (jaarberek) (€)	206,00				76
Virtueel publieksgericht (x € mln.)	168,2	141			
- per inwoner (€)	14,40		141		
- per bezoeker (totaal bereik) (€)	41,00			68	
- per bezoeker (jaarberek) (€)	193,50				72

Bron: IOO; de kosten per bezoeker en inwoner afgerond op tienden van centen.

Ook voor de categorale en audiovisuele archieven vergt de aansluiting bij de nieuwe kwaliteitsstandaarden additionele middelen. Er wordt aangenomen dat de benodigde additionele middelen voor de categorale en audiovisuele archieven even groot zijn als de additionele middelen voor de openbare archiefinstellingen (+ 50%).

5.6.2 Witte vlekken

Benodigde middelen binnen de bestaande structuur

Om de witte vlekken deel te laten uitmaken van het publieksgerichte archiefbestel zijn een aantal stappen nodig. De capaciteit van de micro-, mini- en zeer kleine witte vlekken voor het historisch archief (gemiddeld minder dan 0,4 fte) is onvoldoende om te kunnen voldoen aan de nieuwe kwaliteitsstandaarden (zie tabel 2.2). Met de faciliteiten voor publieksactiviteiten, de openingstijden, het professionele beheer, de virtuele toegankelijkheid tot de collectie en de participatie in landelijke projecten kan niet voldaan worden aan de specificaties van publieksgerichte archiefinstellingen.

Door meer capaciteit uit te trekken (bijvoorbeeld om de collectie virtueel toegankelijk te maken en om deel te gaan uitmaken van de Historische Collectie Nederland), door een kleine studieruimte in te richten en door parttime een professionele archivaris aan te stellen, kunnen de witte vlekken wel deel gaan uitmaken van het publieksgerichte archiefbestel (tabel 5.4). Een kwart van de Nederlanders is dan niet langer achtergesteld ten opzichte van de overige Nederlanders en krijgt dan ook toegang tot de eigen lokale historische collectie.

Tabel 5.4 Benodigde additionele middelen om de witte vlekken deel te laten uitmaken van het publieksgerichte archiefbestel

Exploitatie en aanpassingen	Aantal	Fte's	Budget (x €1.000)
Huidige situatie	193	73	3.059
<i>Aanpassingen:</i>			
- Extra capaciteit	193	120	7.920
- Archivaris (archivistiek B): 50%	145	73	3.045
- Publieksruimte (15 m2)	100		375
Nieuwe exploitatiekosten	193	339	14.400

Bron: IOO.

Legenda: In elke witte vlek is één fulltime archiefmedewerker aanwezig. De extra capaciteit (193-73) vergt € 66.000 per fte voor personeelskosten en materiële kosten. De totale additionele kosten zijn $120 * € 66.000 = € 7,9$ miljoen. Dit zijn de gemiddelde kosten van de zelfstandige archiefdiensten; de witte vlekken kunnen hierdoor ook investeren in de kwaliteit van de medewerkers. In 48 secretarieën is reeds een professionele archivaris werkzaam; vandaar dat alleen voor 145 witte vlekken (193-48) een parttime professionele archivaris aangetrokken hoeft te worden. De kosten per archivaris zijn € 42.000 per jaar. Er wordt verondersteld dat bij honderd witte vlekken geen adequate publieksruimte is; de kosten per m2 zijn € 250.

In de praktijk zijn de benodigde kwaliteitsverbeteringen om te komen tot publieksgerichte archief faciliteiten in witte vlek-gemeenten binnen de huidige structuur niet te realiseren. Zelfs een toename van het budget met 370% (zie tabel 5.4) leidt in de praktijk tot onvoldoende kwaliteit. Volgens de archiefinspecteurs leidt de individuele aanstelling van een parttime archivaris tot zeer kleine, kwetsbare en kwalitatief matige archiefdiensten. Een veel beter groeimodel is om aansluiting te zoeken bij een (middel)grote archiefinstelling. Tegen gelijke of nauwelijks hogere kosten wordt dan een kwalitatief veel betere oplossing gekozen (benodigde middelen bij verdergaande samenwerking).

Benodigde middelen bij verdergaande samenwerking

De witte vlekken kunnen door samenwerking met andere archiefinstellingen in de omgeving op relatief eenvoudige wijze een veel hoger kwaliteitsniveau bereiken. Deze samenwerking is voor de zelfstandige archiefinstellingen ook interessant omdat zij op deze wijze op grotere schaal kunnen opereren en een deel van de vaste kosten kunnen doorbelasten aan de witte vlek-gemeente. Met behulp van computers bij openbare voorzieningen (gemeentehuis, openbare bibliotheek, buurthuis) en bij historische verenigingen kunnen alle inwoners op eenvoudige wijze toegang hebben tot de eigen deelcollectie (zie benodigde middelen bij een virtueel publieksgericht archiefbestel).

Er wordt verondersteld dat de witte vlek-gemeenten aan de archiefinstelling waarmee zij gaan samenwerken de huidige kosten per inwoner voor het historisch archief vergoeden (gemiddeld € 0,81 per inwoner) plus 50% (€ 1,22 per inwoner). Voor dit bedrag worden het behoud en beheer en de ontsluiting van de eigen deelcollectie gerealiseerd door de instelling waarmee men samenwerkt. Voor dat bedrag wordt een dienstverleningscontract afgesloten. Uiteraard kunnen

de witte vlek-gemeenten met de samenwerkingspartners ook uitgebreidere dienstverleningsovereenkomsten aangaan (inclusief cultuureducatie, tentoonstellingen, lezingen, publicaties e.d.). Waarschijnlijk dient dan met hogere bedragen per inwoner gerekend te worden.

De totale kosten van dit groeimodel naar publieksgerichte archiefinstellingen in de witte vlek-gemeenten bedragen € 4,6 miljoen (+ 50%). Door het grotere publieksbereik dalen de kosten per bezoeker met 55%.

Benodigde middelen bij een virtueel publieksgericht archiefbestel

De witte vlekken kunnen ook proberen om aan te sluiten bij het publieksgerichte archiefbestel door hun collecties virtueel toegankelijk te maken, deel te gaan uitmaken van de Historische Collectie Nederland en te gaan participeren in de landelijke projecten (Nationaal Archievenoverzicht, Genlias, ISIS, Digitale Stamboom, TOP en Woonomgeving). De eigen historische collectie is daardoor niet alleen makkelijk toegankelijk voor de eigen bewoners maar ook voor niet-ingezetenen. De ervaring leert dat ongeveer de helft van de virtuele bezoekers van buiten de eigen gemeente komt.

Om aan te kunnen sluiten bij de kwaliteitsstandaarden van het publieksgerichte archiefbestel wordt verondersteld dat de witte vlekken gedurende vier jaar een investeringsimpuls van gemiddeld een derde fte nodig hebben.⁶¹ Deze capaciteit wordt in vier jaar tijd benut om de collectie digitaal toegankelijk te maken, inventarissen te digitaliseren, nadere toegangen te maken, en om de website te maken, te vullen en te vernieuwen. Daarnaast wordt verondersteld dat scanning, verfilming en de website per instelling per jaar € 10.000 extra vergen. Het totale investeringsbudget gedurende deze vier jaar voor de witte vlekken om deel te gaan uitmaken van het publieksgerichte archiefbestel bedraagt bij deze veronderstellingen € 16,3 miljoen of € 4,1 miljoen per jaar. Een dergelijke virtuele aansluiting bij het publieksgerichte archiefbestel vergt voor de witte vlekken gedurende vier jaar jaarlijks € 1 miljoen extra. De kosten per inwoners stijgen gedurende vier jaar met iets meer dan dertig procent en vallen daarna terug op het oude niveau. Het aantal fysieke en virtuele bezoekers stijgt geleidelijk met 230% waardoor de kosten per bezoeker ná de vierjarige investeringsimpuls met 70% dalen.

Omdat de virtuele aansluiting van de witte vlekken bij het publieksgerichte archiefbestel alleen kan plaatsvinden als de archieven zijn ontsloten, alle inventarissen zijn gedigitaliseerd en de stukken door de bezoekers zijn op te vragen, moet ook het beheer en behoud van de archieven op orde zijn. Dit kan het meest doelmatig gerealiseerd worden als de witte vlekken naast de virtuele toegankelijkheid ook samenwerking zoeken met een andere archiefinstelling.

⁶¹ De gemiddelde personeelskosten bij de witte vlekken bedragen 31.000 euro per fte.

De benodigde middelen in vier organisatiemodellen

Er zijn drie modellen doorgerekend om de witte vlekken te laten participeren in het publieksgerichte archiefbestel: vanuit de blijvende zelfstandigheid van alle secretarieën (€ 14,4 miljoen), in samenwerking (€ 4,6 miljoen) en virtueel (€ 4,1 miljoen). Omdat voor een goede virtuele toegankelijkheid ook het fysieke behoud en beheer op niveau moet zijn en de kwaliteitsstandaard ook een hoogwaardige fysieke dienstverlening vergt, is het een reële optie voor de witte vlek-gemeenten om zowel het samenwerkingsmodel te volgen als om de virtuele publieksgerichte aansluiting te realiseren. Een dergelijke gecombineerde strategie vergt gedurende vier jaar € 5,6 miljoen per jaar extra en na deze periode € 1,5 miljoen per jaar. Zowel met de zelfstandige publieksgerichte strategie als met de gecombineerde strategie (samenwerkend en virtueel) kunnen de witte vlek-gemeenten volledig participeren in het publieksgerichte archiefbestel en voldoen zij aan alle gedefinieerde kwaliteitsstandaarden. Omdat zeer kleine archiefdiensten met een parttime archivaris moeilijk continuïteit kunnen garanderen, is de gecombineerde strategie te prefereren. De kosten van het gecombineerde groeimodel (virtueel én samenwerkend) liggen bovendien 40% lager die van het zelfstandige publieksgerichte groeimodel. In het gecombineerde groeimodel nemen gedurende de eerste vier jaar (de investeringsfase om virtueel publieksgericht te worden) de kosten per inwoner met 180% toe tot € 2,30. Na de investeringsfase (jaar vijf en verder) zijn de kosten nog maar 50% hoger, stijgt het aantal bezoekers met 230% en dalen de kosten per bezoeker met 55% (tabel 5.5).

Tabel 5.5 De structurele exploitatiekosten voor alle witte vlekken om deel uit te maken van het publieksgerichte archiefbestel in twee modellen (x € miljoen en € per inwoner/bezoeker)

Huidige en toekomstige exploitatie	Totaal	Index	Index	Index	Index
Huidige exploitatie (x € miljoen)	3,1	100			
- per inwoner (€)	0,80		100		
- per bezoeker (totaal bereik) (€)	5,80			100	
- per bezoeker (jaarberek) (€)	26,00				100
Zelfstandig publieksgericht (x € mln)	14,4	465			
- per inwoner (€)	3,80		465		
- per bezoeker (totaal bereik) (€)	7,80			134	
- per bezoeker (jaarberek) (€)	36,90				142
Samenwerkingsmodel (x € mln)	4,6	150			
- per inwoner (€)	1,20		150		
- per bezoeker (totaal bereik) (€)	2,50			43	
- per bezoeker (jaarberek) (€)	11,80				45
Virtueel publieksgericht (x € mln)	4,1	130			
- per inwoner (€)	1,10		130		
- per bezoeker (totaal bereik) (€)	2,20			38	
- per bezoeker (jaarberek) (€)	10,40				40
Samenwerkend en virtueel (x € mln)	8,7	280			
- per inwoner (€)	2,30		280		
- per bezoeker (totaal bereik) (€)	4,70			81	
- per bezoeker (jaarberek) (€)	22,20				85

Bron: IOO; de kosten per bezoeker en inwoner afgerond op tienden van centen.

Legenda: de jaarlijkse exploitatiekosten van het virtueel publieksgerichte groei-model zijn alleen benodigd gedurende de eerste vier jaar; vanaf jaar vijf als de collectie digitaal toegankelijk is, inventarissen en nadere toegangen gedigitaliseerd zijn en alle website aangesloten zijn bij de Historische Collectie Nederland keren de exploitatiekosten globaal terug naar het oude niveau.

5.6.3 Voor de gehele archiefsector

Van de openbare archiefinstellingen vraagt de aansluiting bij de nieuwe kwaliteitsstandaarden ongeveer 50% additionele middelen. Voor de categorale en audiovisuele archieven is ervan uitgegaan dat de aansluiting bij de nieuwe kwaliteitsstandaarden ook 50% additionele middelen vergt (tabel 5.6).

Tabel 5.6 Samenvattende tabel van de hele archiefsector naar drie modellen
(x € miljoen en € per inwoner/bezoeker)

Huidige en toekomstige exploitatie	Huidige exploitatie (I)	Zelfstandig (II)	Samenwerkend (III)	Virtueel (IV)
Instellingen (x € miljoen)	120	179	177	168
Witte vlekken (x € miljoen)	3	14	5	4
Categorale archieven (x € miljoen)	26	39	39	39
Audiovisuele archieven (x € miljoen)	17	26	26	26
Totaal	166	258	247	237
Kengetallen (excl. categorale en audiovisuele archieven)				
- per inwoner (€)	11,00	19,10	16,40	15,50
- per bezoeker (totaal bereik) (€)	66,30	51,40	45,70	43,20
- per bezoeker (jaarbereik) (€)	296,30	242,90	216,00	203,90

Bron: IOO; de kosten per bezoeker en inwoner afgerond op tienden van centen.

Het realiseren van een stijging van het totale jaarbereik van een publieksgericht archiefbestel met 125% tot 1,3 miljoen Nederlanders, brengt de volgende koste nstijgingen en -dalingen met zich mee:

- de totale exploitatiekosten stijgen met 43% - 55%;
- de kosten per inwoner stijgen met 41% - 74%;
- de kosten per bezoeker dalen met 22% - 35%.

6 Aanbevelingen

6.1 Inleiding

Bijna zeventig procent van de Nederlandse bevolking beschikt momenteel thuis over de toegang tot internet. De overige Nederlanders kunnen op school, op hun werk, in de bibliotheek, in buurthuizen en in internetcafés via internet antwoord zoeken op hun eventuele informatiebehoeften. Alle gebruikers van dit nieuwe medium maken zich nieuwe zoekstrategieën naar informatie eigen. Alle informatieaanbieders moeten ervoor zorgen dat zij nu de boot niet missen. Daarbij is de technologie nog verre van uitontwikkeld en de gebruikers verwachten dit ook nog niet. Dit biedt ruimte om nieuwe aanpakken te ontwikkelen en om te experimenteren. Van deze historische ‘window of opportunity’ maken archiefinstellingen met hun unieke informatiebronnen nog onvoldoende gebruik. Momenteel is er de gelegenheid om geheel nieuwe doelgroepen in aanraking te laten komen met de antwoorden die historische informatie (ook) kan aanreiken op een groot aantal informatievragen.

Historische ‘window of opportunity’ aanwezig

Om deze mogelijkheden en deze nieuwe potentie volledig te benutten, moet het archiefbestel tempo maken. Over enkele jaren zijn nieuwe zoekgedrag patronen uitgekristalliseerd, zijn nieuwe ‘favorieten’ gekozen, hebben informatieaanbieders allianties gevormd en vindt consolidatie plaats van het informatieaanbod. Het is wenselijk dat de archiefinstellingen bij het schudden van de nieuwe informatieaanbodkaarten volop meedoen. Vanwege de noodzaak om tempo te maken en om nieuwe doelgroepen snel met de kwaliteit van archiefinformatie in aanraking te laten komen, wordt aanbevolen dat de archiefsector zelf de nieuwe kwaliteitsstandaarden implementeert. Daarbij is het van belang dat het Rijk, de provincie, de gemeenten en de waterschappen onderstrepen dat een publieksgericht archiefbestel noodzakelijk is. Zij dienen de aanjagers achter een publieksgericht archiefbestel te zijn en dit ook te stimuleren. De visie is duidelijk, de potentie is aanwezig, de technologie is voorhanden, diverse pilots hebben plaatsgevonden, de archiefsector beschikt over voldoende veranderpotentieel en is volop in beweging, en de intermediaire structuren zijn vitaal. Aanpassingen van de formele regelgeving om de kwaliteitsstandaarden te implementeren die inhoud geven aan de nieuwe publieksgerichtheid (Archiefwet, bekostigingsregels, subsidievoorwaarden) vergen te veel tijd, terwijl de einduitkomst onzeker is.

Tempo vereist om window of opportunity te benutten

Archiefsector moet zelf nieuwe kwaliteitsstandaarden implementeren

De zelfregulering om in redelijk tempo te komen tot een publieksgericht archiefbestel vergt wel een aantal stappen van de diverse stakeholders. Deze zullen achtereenvolgens besproken worden. Om de zelfregulering met voldoende tempo richting en focus te laten behouden, is het wenselijk om een beperkte taskforce in te stellen die de komende vier jaar als expliciete taak heeft om de sleutelementen van het gedefinieerde publieksgerichte archiefbestel te laten implementeren. De taak van de taskforce kan duidelijk gedefinieerd worden en is van beperkte duur (zie paragraaf 5.5).

Zelfregulering versnelt publieksgerichtheid

6.2 Het Rijk

Het Rijk dient – evenals in het verleden – de kwaliteitsverbeteringen in het openbare archiefbestel, de ontwikkeling van een publieksgericht archiefbestel en het kunnen bedienen van meer en nieuwe doelgroepen te stimuleren en te faciliteren. De ontwikkeling van een publieksgericht archiefbestel is dan ook een van de belangrijkste taken voor het archiefwezen en verdient de komende periode prioriteit. Dit kan onder meer gebeuren doordat het Rijk stimuleringssubsidies beschikbaar stelt ten aanzien van de ontwikkeling van digitale presentaties en kwaliteitsverbetering, mits dit aansluiting betekent bij de landelijke infrastructuur en het concept van een historische collectie Nederland. De stimulansen van het Rijk hebben in de afgelopen jaren veel initiatieven mogelijk gemaakt en zijn een belangrijke motor geweest voor een groot aantal veelbelovende ontwikkelingen in het archiefwezen.

Omdat de publieksgerichtheid het hele stelsel betreft, lijkt het aanmerkelijk dat het Rijk, in de persoon van de staatssecretaris, het initiatief neemt tot oprichting van een taskforce (zie paragraaf 5.5). De verantwoordelijkheid voor de taskforce zal liggen bij de staatssecretaris en zij zal het tijdelijke investeringsbudget voor haar rekening nemen. De uitvoering van de taskforce, die ervoor gaat zorgen dat het publieksgerichte archiefbestel onomkeerbaar in gang is gezet, kan bij DIVA gelegd worden.

Het Rijk kan vervolgens de samenwerking stimuleren tussen de erfgoedkoepels om de virtuele toegankelijkheid tot de erfgoedcollecties te realiseren en om tot gezamenlijke productontwikkeling te komen (onder andere op het gebied van cultuureducatie).

Met de archiefinstellingen waarvoor de staatssecretaris van OCenW verantwoordelijk is, kunnen resultaatafspraken gemaakt worden waarin de kenmerken van de nieuwe publieksgerichte kwaliteitsstandaarden zijn vastgelegd.

Voor een ruime, laagdrempelige virtuele toegankelijkheid tot de primaire stukken in de archieven werpt de vormgeving van het auteursrecht en de wet bescherming persoonsgegevens (wbp) barrières op. Het Rijk dient in allerlei gremia aandacht te vragen voor de balans tussen enerzijds bescherming en anderzijds de wenselijkheid van een laagdrempelige publieksgerichte toegang tot (recente) historische informatie.

6.3 De provincies

In de praktijk blijkt dat stimuleringsmaatregelen vanuit de provincies (en ook vanuit het Rijk) wonderen kunnen verrichten bij gemeenten en waterschappen. Daarom is het wenselijk dat de provincies doorgaan met hun stimuleringsmaatregelen (of deze initiëren) om tot publieksgerichte, krachtige archiefinstellingen te komen die op goede wijze inhoud kunnen geven aan hun wettelijke taak. In de afgelopen jaren zijn in enkele provincies hiermee substantiële verbeteringen gerealiseerd. Om de digitalisering en het digitale publieksbereik, als on-

derdeel van de integrale benadering van kwaliteit, mogelijk te maken, zou door de archiefinstellingen meer gebruik gemaakt kunnen worden van de middelen die Erfgoed Bereikbaar beschikbaar stelt, maar ook van andere provinciale middelen. Een betere communicatie over dit onderwerp, met name met de afdelingen cultuur van de provincies, is wel gewenst.

De provinciale archiefinspecteurs kunnen met behulp van de nieuwe kwaliteitsstandaarden voor een publieksgericht archiefbestel het begrip 'toegankelijke staat archiefbescheiden' (artikel 12 Archiefwet 1995) een eigentijdse inhoud geven (participatie in het landelijk archievenoverzicht, digitale toegang tot inventarissen, plaatsingslijsten en nadere toegangen, deel uitmaken van de Historische Collectie Nederland). Dit kan in een Provinciaal Handvest vastgelegd worden. De provincies Gelderland en Zeeland zijn hierover reeds enthousiast.

Provinciaal Handvest

Door middel van een Provinciaal Platform kan er in de komende Cultuurplanperiode voor gezorgd worden dat landelijke ontwikkelingen vertaald worden naar de provincie, en dat de archiefinstellingen in de provincie gezamenlijk werken aan het einddoel van publieksgerichte archiefinstellingen.

Tevens is het wenselijk dat de provincies een publieksgericht archiefbestel stimuleren, coördineren en daarin zelf een regisserende rol vervullen door samen met de grote archiefinstellingen in de provincie (vooral RHC's) dienstenpakketten te ontwikkelen voor kleine archiefinstellingen en witte vlekken. De kleine archiefinstellingen en witte vlekken kunnen dan structurele of incidentele diensten afnemen van een grotere archiefdienst. Tevens is het wenselijk dat de provincie de samenwerking binnen het totale erfgoed in een provincie stimuleert. Dat kan de toegankelijkheid van archieven ook zeer bevorderen.

6.4 De gemeenten en waterschappen

Voor de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Unie van Waterschappen geldt dat het wenselijk is dat zij hun leden stimuleren om de nieuwe kwaliteitsstandaarden op te nemen in de prestatieafspraken en de kwaliteitshandvesten die zij afspreken met de archiefinstellingen.

Vervolgens is het van belang dat de gemeentebestuurders vanuit hun kennis van de betreffende gemeente en de situatie daarvan, zelf een keuze maken voor hun archief uit de drie geschetste situaties (bestaande structuur, samenwerking, virtuele aansluiting). Het is daarbij wel van belang dat deze keuze wordt gemaakt vanuit de achtergrond van publieksgerichtheid en de wetenschap dat snelheid geboden is. Wanneer snel een keuze gemaakt wordt en daadwerkelijk actie wordt ondernomen kan al op korte termijn (binnen vier jaar) duidelijk vooruitgang geboekt worden. Voor witte vlek-gemeenten geldt dat in principe morgen al gestart kan worden met digitalisering en (digitale) aansluiting. Tevens kan met een bescheiden bedrag aangesloten worden bij initiatieven op digitaal en virtueel terrein, zoals bij Woonomgeving en TOP.

6.5 Archiefinstellingen

De archiefinstellingen, de archivariissen, de secretarissen van gemeenten en waterschappen en de besturen van categorale en audiovisuele archieven dienen te beseffen dat er momenteel een 'window of opportunity' is om het publiekbereik aanzienlijk te vergroten, om nieuwe doelgroepen aan te boren en om kansrijke nieuwe vormen van dienstverlening te ontdekken. Het benutten van deze 'window of opportunity' geeft de archiefinstellingen een duidelijke plaats in de veranderende informatiemaatschappij en in het erfgoedveld. Dit zal uiteindelijk de maatschappelijke betekenis van archieven beter borgen dan de Archiefwet.

Het management van de archiefinstellingen dient de noodzaak van de nieuwe kwaliteitsstandaard voor de fysieke en virtuele toegankelijkheid van zijn collectie te omarmen en actief uit te dragen. Deze kwaliteitsstandaard (Handvest, normen voor virtuele toegankelijkheid, participatie in het landelijk archievenoverzicht, digitalisering van inventarissen, plaatsingslijsten en nadere toegangen, onderdeel van de Historische Collectie Nederland) maakt het mogelijk om het gebruik van archieven te maximaliseren en om nieuwe doelgroepen aan te boren.

Marketing, PR, communicatie, monitoring van de virtuele bezoekers en klantenonderzoek onder nieuwe gebruikers en bezoekers dient wezenlijk deel uit te maken van de bedrijfsvoering van de archiefinstellingen. Op deze wijze kunnen beloftevolle nieuwe productideeën ontdekt worden, ontwikkelt zich een segmentatiestrategie en kunnen de archiefinstellingen zich aanpassen aan nieuwe klantwensen. Daarbij dienen de traditionele bezoekers en de genealogen niet uit het oog verloren te worden.

De kleine archiefinstellingen en de witte vlekken kunnen het beste door fusies, samenwerkingsverbanden, taakafbakening en dienstverleningsovereenkomsten met grotere archiefinstellingen hun continuïteit veilig stellen en inhoud geven aan hun publieksgerichtheid.

Het is wenselijk dat archiefinstellingen ook onderling intensiever samenwerken bij het ontwikkelen van fysieke publieksactiviteiten (tentoonstellingen, cursussen, manifestaties, open dagen en activiteiten op het gebied van cultuureducatie). De relatief beperkte middelen hiervoor binnen het archiefbestel kunnen op deze wijze effectiever ingezet worden. Deze samenwerkingsrelaties kunnen ook uitgebreid worden tot andere erfgoedinstellingen en andere sociaal-maatschappelijke organisaties.

Bijlage: deelnemers kwaliteitsonderzoek

De volgende personen zijn geïnterviewd in het kader van het kwaliteitsonderzoek archieven:

Tabel A Geïnterviewde personen kwaliteitsonderzoek (n=27)

<i>Naam</i>	<i>archiefinstelling</i>	<i>datum</i>
1. Dhr. J.E.A. Boomgaard	Gemeentearchief Amsterdam	18-12-2002
2. Dhr. D.H. Huizing	Drents Archief	20-12-2002
3. Mevr. M. L. Loef	Provinciaal Archiefinspecteur Noord-Holland	07-01-2003
4. Dhr. J.T.J. Jamar	Het Utrechts Archief	09-01-2003
5. Mevr. A.H. Netiv	Gemeentearchief Leiden	10-01-2003
6. Dhr. B. Looper	Historisch Centrum Overijssel	14-01-2003
7. Dhr. R.P. de Jong	Bedrijfsarchieven (NVBA)	16-01-2003
8. Dhr. N. Plomp	Centraal Bureau voor Genealogie	16-01-2003
9. Dhr. J. de Jong	Ministerie van OCenW	20-01-2003
10. Dhr. J.J.L.M. Kloosterman	Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG)	
11. Mevr. I. Kemperman	Gemeentearchief Weesp	21-01-2003
12. Prof. Ketelaar	leerstoel boek-, archief- en informatie wetenschap, UVA	24-01-2003
13. Mevr. I. Gerrits	Het Nationaal Archief	27-01-2003
14. Dhr. R. Kramer	plaatsvervangend hoofdinspecteur Rijksarchiefinspectie	27-01-2003
15. Mevr. Bastiaansen	Rijksarchief Noord Brabant	27-01-2003
16. Mevr. H. Marsman	Waterschap Rijn en IJssel	29-01-2003
17. Dhr. C. Groeneveld	Stichting Actueel Verleden	31-01-2003
18. Mevr. A. Blok	Motivaction	10-02-2003
19. Mevr. T. de Danschutter Dhr. M. van der Kaaij	Erfgoed Actueel	17-02-2003
20. Dhr. R. Koops	Zeeuws archief	21-02-2003
21. Dhr Timmerman	Waterschap De Groote Waard	22-02-2003
22. Dhr Jongsma	Streekarchief Dokkum	24-02-2003
23. Dhr. Bergervoet, Dhr. de Beer	Gemeente Tytsjerksteradiel	24-02-2003
24. Dhr. Smaal e.a.	Gemeente Noordwijk	04-03-2003
25. Mevr. R. Lannoye	VNG	12-03-2003
26. Dhr. P. Post	Theater Instituut Nederland	
27. Dhr. J. Taekema	Digitaal Erfgoed Nederland (DEN)	23-06-2003

Aan de workshops in juni namen in totaal 29 personen deel.

Tabel B Deelnemers workshops kwaliteitsonderzoek (n=29)

<i>Naam</i>	<i>archiefinstelling</i>	<i>datum</i>
1. Joyce Pennigs	Het Utrechts Archief	12-06-2003
2. Marianne Kok	Gemeentearchief Apeldoorn	12-06-2003
3. Paul Post	Theater Instituut Nederland	12-06-2003
4. Els van den Bent	Gemeentearchief Rotterdam	12-06-2003
5. Mark Schenk	Gemeentearchief Alkmaar)	12-06-2003
6. Jan Folkerts	Historisch Centrum Leeuwarden	12-06-2003
7. Mevr. Van den Heuvel	Provinciaal Archiefinspecteur Limburg en Noord-Brabant	12-06-2003
8. Irene Gerrits	Het Nationaal Archief	12-06-2003
9. Harrie-Jan Metselaar	lid van de begeleidingscommissie	12-06-2003
1. Rolf Hage	Stadsarchief 's-Hertogenbosch	17-06-2003
2. Ellis Kreuwels	Stadsarchief Almere)	17-06-2003
3. Rob Alkemade	Streekarchief Rijnstreek	17-06-2003
4. Dinie During-Buis	RHC Groninger Archieven	17-06-2003
5. F. Keverling Buisman	Gelders Archief	17-06-2003
6. Siem van der Woude	Tresoar, Leeuwarden	17-06-2003
7. Marianne Loef	Provinciaal Archiefinspecteur Noord-Holland	17-06-2003
8. Petra Schoen	Het Nationaal Archief	17-06-2003
9. Robyn Steensma	Provinciale Archiefinspectie Friesland	17-06-2003
10. Jaap Kloosterman	Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG)	17-06-2003
11. Peter van Beek	Gemeentearchief Ede	17-06-2003
1. Peter Westerveld	Rijksarchief Limburg	19-06-2003
2. Peer Boselie	Stadsarchief Sittard-Geleen	19-06-2003
3. Leen Hordijk	Streekarchief Voorne-Putten, Rozenburg	19-06-2003
4. Dickie Haze	Gemeentearchief Kampen	19-06-2003
5. Hans Visser	Gemeentearchief Amsterdam	19-06-2003
6. Ariela Netiv	Gemeentearchief Leiden	19-06-2003
7. Arnold Wiggers	RHC Eindhoven	19-06-2003
8. Gineke van der Ree – Scholtens	Rijksarchief Noord-Brabant	19-06-2003
9. Carin Reinders	CODA, lid begeleidingscommissie	19-06-2003

Aan de GroupSystems-sessies namen in totaal 24 personen deel.

Tabel C Deelnemers GroupSystems-sessies kwaliteitsonderzoek (n=24)

<i>Naam</i>	<i>archieffinstelling</i>	<i>datum</i>
1. Dinie During-Buis	RHC Groninger Archieven	04-09-2003
2. Irene Gerrits	Het Nationaal Archief	04-09-2003
3. Gineke van der Ree – Scholtens	Rijksarchief Noord-Brabant	04-09-2003
4. Roelof Koops	Zeeuws Archief	04-09-2003
5. Joyce Pennings	Het Utrechts Archief	04-09-2003
6. Siem van der Woude	Tresoar, Leeuwarden	04-09-2003
7. Els van den Bent	Gemeentearchief Rotterdam	04-09-2003
1. Jan Boomgaard	Gemeentearchief Amsterdam	09-09-2003
2. Dhr. G. Verhoeven	Gemeentearchief Delft	09-09-2003
3. Hans Janssen	Regionaal Archief West-Brabant	09-09-2003
4. Dhr. T. Speerstra	Gemeente Urk	09-09-2003
5. Paul Post	Theater Instituut Nederland	09-09-2003
6. Jan Evers	Gemeente Heijthuisen	09-09-2003
7. Dhr. W.F.L. Reijnders	RHC Bergen op Zoom	09-09-2003
8. Jos Wieland	Rijksarchief in Flevoland	09-09-2003
9. Ellis Kreuwels	Stadsarchief Almere	09-09-2003
1. Leon Maas	Gemeente Landgraaf	11-09-2003
2. Dhr. L.P.E. Kretschmar	Provinciaal Archiefinspecteur Zuid- Holland	11-09-2003
3. Mevr. M.H. van den Heuvel - Habraken	Provinciaal Archiefinspecteur Limburg en Noord-Brabant	11-09-2003
4. Mevr. Thieme	Archiefinspectie provincie Limburg	11-09-2003
5. Peter van Beek	Gemeentearchief Ede	11-09-2003
6. Dhr. J.F.J. Vaissier	Gemeente Maassluis	11-09-2003
7. Mevr. Kruiswijk	Gemeente Bedum	11-09-2003
8. Dhr. J. Dijkstra	Provinciaal Archiefinspecteur Friesland, Groningen	11-09-2003